

PLAN FOR SPRÅKSTIMULERING
OG LESE-/SKRIVEOPPLÆRING
I BARNEHAGER OG SKOLER

FROGN KOMMUNE, AUGUST 2004
Revidert utgave juli 2006

INNHOLDSOVERSIKT

Innledning: Hensikt med planen	s. 5
DEL 1. GRUNNLAG FOR PLANEN	s. 6
1A Forankring	
• Opplæringsloven	s. 6
• Rammeplan for barnehager	s. 6
• Kunnskapsløftet	s. 6
• Stortingsmelding 30	s. 6
• Statens tiltaksplan ”Gi rom for lesing”	s. 7
• Kvalitet og vurdering i Frogn	s. 7
• Samtakprosjektet	s. 7
1B Ressurs- og læringsmessige faktorer	s. 7
• Læringsmiljøet	s. 7
• Styrers/rektors ansvar	s. 7
• Kompetanseutvikling	s. 9
• Foreldresamarbeid	s. 9
DEL 2. PRAKTISKE HANDLINGSPLANER	s. 10
• Innledning: Hva er lesing og skriving?	s. 10
• Mål og tiltak i barnehagene	s. 11
• Overgang barnehage/skole	s. 12
• Mål og tiltak for 1. trinn	s. 13
• Mål og tiltak for 2. trinn	s. 14
• Mål og tiltak for 3. og 4. trinn	s. 15
• Mål og tiltak for 5. – 7. trinn	s. 17
• Overgang barnetrinn/ungdomstrinn	s. 20
• Mål og tiltak for 8. – 10. trinn/ungdomstrinnet	s. 21
• Plan for kartlegging	s. 24
○ Plan for kartlegging for førskole til 7. trinn	s. 25
○ Årshjul for kartlegging på 1. – 7. trinn	s. 26
○ Plan for kartlegging på ungdomstrinnet	s. 27
• Tiltak for elever som skårer under kritisk grense	s. 28
• Henvisning for videre utredning/rutiner for samarbeid mellom skoler og PPT	s. 31
DEL 3. VEDLEGG	
• 1. Medvindsfaktorer/Nielsen	s. 33
• 2. Plan for samarbeid hjem/skole	s. 34
○ 1. trinn	s. 35
○ 2. trinn	s. 36
○ 3. trinn	s. 37
○ 4. – 7. trinn	s. 38
• 3. Leseutviklingsmodell	s. 39
• 4. Eksempler på språkleker	s. 40
• 5. Tidsplan for språktreningsprogram/1. trinn	s. 42
• 6. ”Børnestaving”	s. 43

- 7. Lesehuskeliste s. 44
- 8. Læringsstrategier s. 45
- 9. Leselogg 1 s. 46
- 10. Leselogg 2 s. 47
- 11. Særtrekk ved elever som kan gi mistanke om lese- og skrivevansker – lesing, skriving, generell adferd s. 48

REFERANSER/LITTERATURLISTE / MATERIELL s.50

INNLEDNING

Hensikt med planen

De siste årene har det på nasjonalt nivå vært mye oppmerksomhet rundt norske elevers leseferdighet.

Internasjonale og nasjonale leseundersøkelser (PISA og PIRLS) har klart vist at norske elever har dårligere resultater enn elever i land det er naturlig å sammenligne seg med. Resultatene fra PISA-undersøkelsen viser også at norske 15-åringer er blant elevene som har minst positiv holdning til leseaktiviteter i samtlige deltakende land.

Senter for leseforskning i Norge gjennomfører nasjonale kartleggingsprøver på ulike trinn i grunnskolen. Disse prøvene har til nå avdekket at en stor andel av elevene skårer nær og under det som vurderes som kritisk grense.

På landsbasis satses det derfor nå på lesemotivasjon hos elevene og solid nivåheving av lese- og skriveferdigheter.

Erfaring viser at en konkret, systematisk plan på kommune-, barnehage - og skolenivå er et godt grunnlag for å lykkes i slikt arbeid.

Avgjørende faktorer på kommunalt nivå er bl.a. øremerkede ressurser til språkopplæring, leseveilederfunksjon, kompetanseplan, felles kommunal informasjon til foreldre og at feltet er pålagt satsing på alle nivåer i barnehage og skole.

PP-tjenesten i Frogn har registrert elevenes fagvansker over mange år. Tallene her har vært relativt stabile – omtrent 1/4 av henvendelsene dreier seg om kartlegging av forsinket språk hos førskolebarn, og lese- og skriveutredning i grunnskolen.

Fram til 2004 var resultatene på leseprøver hos elever i Frogn på 2. og 7. trinn svært varierende fra trinn til trinn og skole til skole, og ganske mange av prøvene hadde resultater under landsgjennomsnitt. Vår kommune har befolkning med et gjennomsnittlig høyt utdanningsnivå og svært få minoritetsspråklige elever. Prøve-resultatene viste derfor at en mer systematisk innsats i barnehager og skoler var nødvendig.

Ut fra denne bakgrunnen ble det laget en felles, forpliktende plan for språkstimulering og lese- og skriveopplæring i barnehager og skoler i Frogn kommune.

Planen har som overordnet målsetting at Frogn-skolene skal få flere sikre lesere, og den skal være et redskap for å kvalitetssikre språkstimulering i barnehagene og lese- og skriveopplæringen i skolene.

Den gir kommunale føringer om tiltak som barnehager og skoler skal iverksette omkring forebygging av språkvansker, og kartlegging og registrering av språk- og leseutvikling.

Videre viser den hvordan organisering av hjelpetiltak skal iverksettes på ulike nivåer.

Måloppnåelse vil enklest kunne dokumenteres ut fra resultatene på obligatoriske lesetester og nasjonale prøver på ulike trinn.

Planen er nå brukt i 2 år i barnehager og på grunnskolens barnetrinn. Vi har i løpet av disse årene fått et forbedret leseresultat på 2. og 7. trinn, noe som indikerer at planen med sine føringer har virket etter hensikten.

Den nye utgaven omfatter også mål og tiltak for ungdomstrinnet, og er for øvrig revidert ut fra erfaringer som er gjort i løpet av bruksperioden. Det er også tatt hensyn til retningslinjer i den nye læreplanen "Kunnskapsløftet".

Oppbygging av planen

Planen for språkstimulering og lese- og skriveopplæringen er bygget opp i tre deler:

Del 1: Grunnlaget for handlingsplanen

Del 2: Praktiske handlingsplaner

Del 3: Vedlegg

DEL 1. GRUNNLAG FOR PLANEN

A. Forankring

Opplæringsloven § 1.2

Opplæringen skal tilpasses den enkeltes evner og forutsetninger. Det betyr at de elevene som strever med å få funksjonelle lese- og skriveferdigheter har rett til å få tilpassede hjelpetiltak.

Rammeplanen for barnehager – kap. 3.1 Kommunikasjon, språk og tekst

Tidlig og god språkstimulering er en viktig del av barnehagens innhold. Kommunikasjon foregår i et vekselspill mellom å motta og tolke et budskap, og å selv være avsender av et budskap. Både den nonverbale og den verbale kommunikasjonen er viktig for å utvikle et godt muntlig språk. Å få varierte og rike erfaringer er avgjørende for å forstå begreper. Å samtale om opplevelser, tanker og følelser er nødvendig for utvikling av et rikt språk. Tekst omfatter både skriftlige og muntlige fortellinger, poesi, dikt, rim, regler og sanger. Viktige sider ved kulturoverføringen er knyttet til kommunikasjon, språk og tekst.

Gjennom arbeid med kommunikasjon, språk og tekst skal barnehagen bidra til at barna:

- lytter, observerer og gir respons i gjensidig samhandling med barn og voksne
- videreutvikler sin begrepsforståelse og bruker et variert ordforråd
- bruker sitt språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer, til å løse konflikter og å skape positive relasjoner i lek og annet samvær
- får et positivt forhold til tekst og bilde som kilde til estetiske opplevelser og kunnskaper, samtaler, og som inspirasjon i fabulering og nyskaping
- lytter til lyder og rytme i språket og blir fortrolige med symboler som tallsifre og bokstaver
- blir kjent med bøker, sanger, bilder media m.m.

Kunnskapsløftet

De nye læreplanen beskriver norskfaget som et sentralt fag for kulturforståelse, kommunikasjon, dannelse og identitetsutvikling. Gjennom aktiv bruk av språket i arbeid med egne tekster og i møte med andre, innlemmes barn og unge i kultur og samfunnsliv.

Norskfaget åpner en arena der elevene får anledning til å finne sin egen stemme, ytre seg, bli hørt og få svar. Slik representerer faget en demokratisk offentlighet som ruster til deltagelse i samfunnsliv og arbeidsliv, som det blir uttrykt i Kunnskapsløftet.

Et hovedmål for opplæringen i norsk gjennom det 13-årige løpet er språklig selvtillit og trygghet i egen kultur som grunnlag for utvikling av identitet, respekt for andre kulturer, aktiv samfunnsdeltagelse og livslang læring.

St.meld. 30 Kultur for læring (2003-2004)

I følge den nye stortingsmeldingen skal skolen fokusere på disse *grunnleggende ferdighetene*: Å kunne uttrykke seg muntlig, å kunne lese, å kunne uttrykke seg skriftlig, å kunne regne og å kunne bruke digitale verktøy.

For å sikre en kontinuerlig utvikling av elevens grunnleggende ferdigheter gjennom hele opplæringsløpet, må disse ferdighetene integreres i læreplanene for alle fag på ulike nivåer. Det vil si at faglærerne også må være norsklærere når de skal hjelpe sine elever til å forstå teksten i f.eks. KRL- eller naturfagboka.

Videre foreslår departementet at den begynnende lese- og skriveopplæringen starter på 1. trinn.

Statens tiltaksplan: "Gi rom for lesing!"

Planen skisserer strategier for stimulering av lese lyst og leseferdighet 2003-2007.

Kvalitet og vurdering i Frogn-skolen - politisk ramme

Saken ble drøftet i Utvalget for oppvekst og omsorg i 2003. I saksnotatet var et av satsingsområdene deltagelse i "Samtak" - prosjektet for å kvalitetssikre lese- og skriveopplæringen.

Samtak -prosjektet

Rektorene ble i samarbeid med PP-tjenesten enige om at Samtak/fase 3 skulle være et prosjekt på området lese- og skrivevansker. Leder av PPT og rektor fra Heer skole sendte søknad om kursdeltagelse til Bredtvet kompetansesenter november 2001.

Rammen rundt prosjektet ble følgende:

- 7 lærere/spesialpedagoger og leder fra PPT dannet en ressursgruppe som fikk 12 kursdager på Bredtvet.
- Ressursgruppen skulle forplikte seg til å gi kompetanse videre til ansatte i skolene.
- Ressursgruppen skulle i tillegg ta ansvar for å skrive en kommunal plan for hvordan språkstimulering og lese- og skriveopplæringen skulle organiseres.

Planen er utarbeidet av denne gruppen, med leder for PPT, Veronica Hove, som hovedkoordinator.

B. Ressurs- og læringsmessige faktorer

Læringsmiljøet

Et godt læringsmiljø for lese- og skriveopplæring er basert på gode rammefaktorer med hensiktsmessig organisering av ressurser.

Det må være tilstrekkelig med lesestoff av ulik vaskelighetsgrad i rommet der læring foregår – i tillegg til at skolebiblioteket har et godt utvalg av skjønn- og faglitteratur.

Lærerne må bruke varierte metoder for å tilpasse undervisningen til elevenes ulike forutsetninger, evner og læringsstrategier, og generelt ha god kompetanse på fagfeltet.

Undervisningen må veksle mellom gruppe-, smågruppe- og par-aktiviteter.

Som i alle andre sammenhenger er trygghet, godt samspill og god dialog av vesentlig betydning for tilegning av kunnskap.

Det er også av stor betydning at læreren har god innsikt i den enkelte elevs faglige og sosiale ståsted. Med et slikt utgangspunkt kan læreren på best mulig måte hjelpe eleven til å ta bevisst del i sin egen lærings situasjon, og være i aktiv samhandling og dialog med lærer og medelever.

I denne sammenhengen kan det også være naturlig å sette lys på kvaliteten på elevenes lesebøker. I Danmark ble det i 1999 foretatt en stor lesebokundersøkelse som vurderte forskjellige leseboksystemers betydning for barns leseutvikling. På bakgrunn av denne forskningen satte Jørgen Chr. Nielsen opp medvinds- og motvindsfaktorer for å beskrive mulige variablers betydning for leseundervisningens kvalitet.

Vedlegg 1: Medvindsfaktorene til Jørgen Chr. Nielsen (2001), s. 33

Styrers/rektors ansvar

Styrer/rektor har det overordnede pedagogiske og administrative ansvar for opplæringen, og skal sørge for at den blir gjennomført etter gjeldende rammeplan/undervisningsplan. Hun må arbeide bevisst for rekruttering av pedagoger med god kompetanse i normal språkutvikling og begynneropplæring, og generelt sørge for kompetanseheving og videreutvikling i personalet – med utgangspunkt i at alle pedagoger også er norsklærere. Til styrers/rektors oppgaver hører det også med å holde seg godt orientert om ulike læremidler.

Ut fra enhetens økonomiske evne må hun sørge for å skaffe til veie nødvendig, tilpasset materiell. Dette omfatter også digitale hjelpemidler med pedagogisk programvare. Skolebiblioteket må spille en sentral rolle i den enkelte skoles læringsmiljø. Rektor må se til at standarden på skolebiblioteket er på et slikt nivå at det kan dekke denne rollen.

I Frogn er det ønskelig at styrer:

- legger teoretiske og praktiske forhold til rette for best mulig arbeid med barnas språkutvikling.
- legger vekt på opplæring av nytilsatte medarbeidere. Dette gjelder spesielt ufaglærte medarbeidere.
- sørger for at barnehagen har et godt utvalg av bøker og annet materiell som fremmer barnas språkutvikling.
- arbeider for et generelt språkstimulerende miljø for alle barn, med allsidig bruk av språk til samtale, lek, lytting, rim, sang, rytme og fabulering.
- lar barna møte symboler som bokstaver og sifre i daglige sammenhenger.
- støtter barnas initiativ når det gjelder å lese, lekeskrive, diktere tekst, sortere og telle.
- legger inn årlig "leseuke" i barnehagens årsplan i uke 17, i tilknytning til verdens bokdag 23. april.
- ser til at kommunenes norskplan er et verktøy i aktiv bruk.

I Frogn er det ønskelig at rektor:

- avsetter minimum 3 lærertimer i uken som fleksibel styringsressurs til lese- og skriveopplæringen på 1.- og 2. trinn.
Første del av skoleåret brukes denne ressursen til 2.trinn, mens den i løpet av skoleåret overføres til 1.trinn.
Byttet mellom trinnene kan skje ved juletider – "jul til jul-lærer" – men kan også skje på annet tidspunkt.
- avsetter minimum 3 uketimer til stilling som koordinator for tilpasset opplæring.
Til denne stillingen hører naturlig medansvar for kartlegging og oversikt over leseutvikling på de ulike trinnene, veiledning av medarbeidere og samarbeid med skolens ledelse og PPT.
- ser til at kommunens plan for kartlegging blir fulgt. Rektor må delta i vurdering av resultater på de ulike trinnene og sørge for god ressurs-styring ut fra dette grunnlaget.
- legger inn årlig lesekampanje i skolens årsplan/uke 17 -i tilknytning til verdens bokdag 23. april.
- ser til at kommunens norskplan er et verktøy i aktiv bruk.

Kompetanseutvikling

Samtak-prosjektet i samarbeid med Bredtvet kompetansesenter ble avsluttet i 2004. F.o.m. 01.01.06 er det etablert en 50% stilling i kommunal veiledningstjeneste. Denne stillingen er et 3 års engasjement, og skal bl.a. dekke et koordinerende ansvar for skolering og kompetanseheving i forbindelse med innføring av "Kunnskapsløftet". Ny rammeplan for barnehagenes klare krav til hvordan barnehagene skal arbeide målrettet med språkutvikling krever systematisk kompetanseheving av personalet.

Det vil være naturlig at arbeidet med ivaretagelse, administrasjon og videreføring av Samtak-prosjektet også ses i sammenheng med innføring av "Kunnskapsløftet" og Rammeplanen. Ansvaret for å koordinere den enkeltes skoles/barnehages behov for kompetanseheving innenfor de ulike områdene i planen legges til ansvarlig rektor/styrer og leder for PPT, i samarbeid med PVT – som videre innarbeider behovene i kommunens helhetlige plan for kompetanseheving.

Nytt felles fagområde i rammeplan for barnehagene; Kommunikasjon, språk og tekst, blir utarbeidet i gruppe på tvers av barnehagene. Ny felles, kommunal fagplan i norsk blir utarbeidet etter retningslinjene i Kunnskapsløftet. Arbeidet med begge planene igangsettes høsten 2006.

Nettverket med skolenes spesialpedagogiske team, der PPT har hovedansvar for møtefrekvens og -innhold, opprettholdes.

Fra høsten 2006 vil 7 pedagoger fra de forskjellige barneskolene delta på "Leseveileder"-utdanning på Universitet i Oslo. Slik vil leseveiledere bli knyttet til de ulike skolene, og bidra til kvalitetssikring av skolenes arbeid med språk og lese-/skriveutvikling.

PPT ser klart behovet for et helhetlig og systematisk samarbeid mellom helsestasjon, barnehage og skole – med målsetting å redusere antall barn som trenger særskilte tiltak i skolen, og ser muligheter til igangsetting av prosjektet "Hvordan kan vi sikre en god språk- og leseutvikling i barnehage og skole, sett ut fra et individ- og systemperspektiv".

Prosjektet er foreløpig på planleggingsnivå.

Foreldresamarbeid

Barnehagen og skolen er avhengig av et godt samarbeid med foreldre for å lykkes med å gi alle barn en best mulig opplæring og oppfølging av deres lese- og skriveutvikling.

Barnehager og skoler har et særlig ansvar for å etablere gode samarbeidsrutiner med foreldre som har minoritetsspråklig bakgrunn.

Vedlegg 2: Plan for foreldresamarbeid, s. 34

DEL 2. PRAKTISKE HANDLINGSPLANER

INNLEDNING

Hva er lesing og skriving?

Å lære elever lesekunsten er skolens viktigste oppgave. Gode leseferdigheter åpner veien inn til vår kultur, til litteraturens verden og til kunnskaper på ulike fagfelt. Gode leseferdigheter gir den enkelte større valgmuligheter når de skal velge videre utdanning.

En rent teknisk definisjon på lesing = *motivasjon x avkoding x forståelse*.

Lesekompetanse omfatter ferdigheten *avkoding*. Det vil si at de enkelte bokstavene omsettes til lyder, stavelser og hele ord, og at ordene igjen må gi *mening og forståelse*.

Barn uten spesifikke språklige vansker vil ofte klare den tekniske siden av lesing ganske greit med god opplæring. Det er ofte den meningsbærende komponenten av lesing som volder vansker for barn med et lite ordforråd og for barn med evner under gjennomsnitt.

Barn uten spesifikke sensoriske eller språklige vansker som kommer fra hjem med god språklig stimulering, vil ha bedre forutsetninger for å beherske både avkoding og forståelse.

Lesing og skriving bygger på dagligtalen. Den begynnende forståelsen av hva ord, bokstaver og lyder er, kan forsterkes med lekeskriving. Eksperimentering med skriving kan gi barna et behov for å vite hvordan de ulike lydene og deres bokstav skal tegnes/skrives.

Når barn begynner å skrive, sier de ordet og hører samtidig lydene i ordet. Dette gir den første forståelsen av at hver lyd har et tegn.

Den samme forståelsen trenger de for å lære å lese. Lese- og skriveopplæringen må gå parallelt, slik at utvikling på det ene området forsterker og utvider det andre.

Det er ikke like naturlig å lese og skrive som å snakke. Barns leseinnlæring kan best beskrives som en trinnvis utvikling der ny kunnskap må erobres før utviklingen kan gå videre til neste trinn.

Lese- og skriveutviklingen følger i hovedsak disse trinnene:

Trinn 1: Symbolleser.

Representert ved logo-lesing, dvs. visuell gjenkjenning av karakteristiske utforminger.

Trinn 2: Begynnerleser.

Etablering av avkoding. Oppbygging av fonologisk analyse(lyder) og syntese. Begynnende ordlesing.

Trinn 3: Overgangsleser.

Begynnende automatisering av punktene over. Ordlesing, setningslesing og enkle tekster.

Trinn 4: Innholdsleser.

Leser ulike tekster for å lære og oppleve m.m.

Skrivingen følger også disse trinnene. Lesing og skriving forsterker og utfyller hverandre hele veien.

Vedlegg 3: Leseutviklingsmodell/Spear-Swerling og Sternberg, 1994, s. 39

MÅL OG TILTAK I BARNEHAGENE

Hovedmål:

Utvikle språk, tekst og kommunikasjon mens barnet og systemet er i optimal emosjonell balanse.

- Barna skal tilegne seg kunnskap om riktig bruk av språket gjennom samtaler, bøker, rim regler, sanger og dramatisering.
- Barna skal få kjennskap til lekeskriving for derigjennom få innsikt i sammenhengen mellom skriftegn og tale.
- Barna skal sammen med voksne lære seg til å lytte, iaktta, resonnere, formidle egne meninger, gjøre seg forstått og stimuleres til kreativ tenkning, fantasi og nysgjerrighet.
- Barna skal få oppleve glede ved å leke med og undre seg over språket gjennom dialog, samtale, regler vitser og fortellinger.

Hovedtiltak: Alle barnehagebarn kartlegges med TRAS

Arbeidsmål	Tiltak
Voksne skal gjennomgående sikre samtaler/dialoger i frilek, bordaktiviteter av- og påkledning.	Voksne bruker åpne spørsmål som: ⇒ det hørtes spennende ut, fortell mer Voksne sikrer utvidelse av barns ytringer: ⇒ Barnet får bekreftelse på at budskapet er forstått. Voksne omarbeider barnets ytringer: ⇒ Barnet vises alternative måter å uttrykke en mening på.
Barna skal få lytte til eventyr, fortellinger, sanger rim og regler. Barn skal ha hyppige møter med det ”skrevne ord.” Barna skal oppfordres til å leke med lyder og å rime.	Daglig høytlesning i minimum 15 minutter, og aktiv bruk av sang, rim og regler.
Barna skal få kjennskap og erfaring med dramatisering.	Barn dramatiserer ved å ta en rolle eller med forskjellig utstyr med eller voksen støtte, og voksne dramatiserer for barn i henhold til eventyr og ulike temaer gjennom året.
Barna skal oppfordres til lekeskriving og annen eksperimentering med bokstaver. Voksne skal oppfordre/hjelpe barn til å skrive navnet sitt på tegninger. Barna skal oppfordres til ”skrive” egne fortellinger som den voksne noterer ved siden av.	Voksne sørger for nok tid, rom og muligheter. Papir, farger og blyanter skal være innen barnets rekkevidde. Barns egne eventyr og fortellinger leses fortløpende for hele barnegruppen/smågrupper. Leker og utstyr skal markeres både med bilde og skriftegn på hyllekanter og i garderoben.
Barna skal møte ”undrende” voksne som stiller spørsmål og har tid til å vente på svar. Den voksne skal ta barnets perspektiv og sette ord på det barnet gjør, det barnet ser på, tenker osv.	Voksne gjentar hele setninger med vekt på enkeltord som er vanskelige eller som skal læres. Mange samtaler i små grupper og en til en. Barn som er usikre på enkelte begreper, gis stimulering gjennom alle sanser som å se, høre, lukte, føle. Beskjeder deles i flere ledd tilpasset barnets modningsnivå.

OVERGANG BARNEHAGE/SKOLE

Gode rutiner for samarbeid mellom barnehage og skole vil bidra til størst mulig grad av kontinuitet for barna og skape en trygg ramme rundt skolestart. Slikt samarbeid vil også øke mulighetene for å gi god hjelp til barn som har behov for ekstra oppfølging og støtte.

TILTAK	Ansvar :	Frist :
Overføringsmøter for enkeltbarn med særskilte behov mellom barnehage, skole, spesialpedagog og PPT.	Barnehagene	Desember
Foreløpig IOP med søknad om ressurser utarbeides i samarbeid mellom skole og PPT/spesialpedagogiske team.	Skolene og spes.ped. team	Desember/januar
Invitasjon til innskrivning ved skolene sendes til nye elever på 1. trinn og deres foresatte.	Skolene	Februar
Skjema for opplysninger om barnet sendes sammen med invitasjon til innskrivning. Returneres skolen på innskrivningsdagen.	Skolene	Februar
Ved tospråklighet skal eget skjema fylles ut. Utfylt skjema sendes skolene.	Barnehagene	Uke 7
Barn med minoritetsspråklig bakgrunn som <u>ikke</u> har gått i barnehage: Foresatte kalles inn til møte, og skjema fylles ut.	Skolene	Mars/april
Invitasjon til barnet om førskoledager.	Skolene.	April/mai
Uttalelse fra barnehage til skole om barn med forsinket språkutvikling - med forbehold om at foreldrene ikke har reservert seg - TRAS.	Barnehagene	April
Informasjonsmøte om skolebegynnere mellom barnehage og skole – om barn der foresatte ikke har reservert seg for overføring av informasjon. I barnehager med få begynnere i den aktuelle skolen kan informasjon gis på telefon.	Skolene	Mai/juni - før førskoledagene
Førskoledagene avholdes (2 dager)	Skolene	Mai/juni
Foreldremøte for nye 1.trinn avholdes på skolene.	Skolene	Mai/juni
Vår-rapport/ IOP'er sendes skolene.	Spes.ped. team	Juni

MÅL OG TILTAK FOR 1. TRINN

Hovedaktivitetsområde: Utforske tale og skriftspråk

Lesing og skriftspråkkompetanse bygger på barnets dagligtale. Barn med god språkkompetanse ved skolestart har bedre forutsetninger når de skal uttrykke seg muntlig og til å lære å lese og skrive.

Skolen skal utligne og kompensere for barns ulike språklige forutsetninger og ulik bakgrunn med å videreføre den systematiske språkstimuleringen i barnehagene.

Elevene må ledes til å oppdage og bli oppmerksom på at tale og skrift har en formside og en innholdsside. Formsidene kan deles opp i setninger, ord, bokstaver og lyder, mens innholdssiden kan deles opp i ulike typer budskap.

I løpet av året skal elevene på 1. trinn møte tale og skriftspråk i så stor grad som mulig. Det betyr at samtaler, ordforklaringer, fortellinger, fellesopplevelser, høytlesing og tekstskaping må ha høy prioritet.

Klasser som legger stor vekt på **muntlig aktivitet** rundt utforskning av tale og skriftspråk har bedre leseresultater enn klasser som gjør dette i mindre grad.

Hovedmål

Eleven skal gjennom utforskning av tale og skriftspråk

- bli fortrolig med sammenhengen mellom tale og skriftspråk
- bli fortrolig med at språket har en formside og en innholdsside
- bli fortrolig med de vanligste store bokstavene og lydene
- videreutvikle det muntlige språket og begrepsforståelse
-

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Kunne huske to til tre regler utenat.2. Kunne rime på egen hand.3. Forstå hva en setning, et ord, en stavelse og en lyd er.4. Kunne gjenkjenne og produsere sammensatte ord.5. Kunne telle ord i en setning.6. Kunne dele opp ord i stavelser.7. Kunne uttale ord langsomt med kontrollert artikulering.8. Kunne forstå at ord i talespråket, lydmessig skal stemme med bokstaver i skriftspråket.9. Kunne finne første og siste lyd i ord.10. Kunne lytte ut lydene i to til trelyds ord.11. Kunne gjenkjenne en del av de vanligste store bokstavene.12. Kunne bruke et situasjonsuavhengig språk.	<ul style="list-style-type: none">• Trene rim og regler .• Bruke språkleker daglig (Jørgen Frost). Vedlegg 4: Eksempler på språkleker, s.40 Vedlegg 5: Anbefalt tidsplan for språktrening, s. 42• Bruke språkverksted der det leses, skrives, snakkes og lekes med ord.• Utforske språket.• La elevene møte store bokstaver og skrift i klasserommet; navnelapper, plakater, skilt, beskjedtavle osv.• Mye skriving med lekeskriving og etter hvert bokstaver.• Bruke "Børnestaving" som metode. Vedlegg 6: "Børnestaving", s. 43• Tavleskrivingen skal være med store bokstaver.• Daglig høytlesing og samtaler om innholdet• Lage egenproduserte tekster, felles og individuelle.• Trene muntlig fremstilling av kjente temaer i et situasjonsuavhengig språk.• Utnytte naturlige situasjoner til språk- og erfaringsbasert begrepsstimulering daglig.• Bruke pekefinger ved lesing.• Bruke skriveunderlag – se materiell-liste.

MÅL OG TILTAK FOR 2. TRINN

Hovedaktivitetsområde: Tale- og skriftspråk utvides med å skrive og lese enkle tekster.

I begynnelsen av 2.skoleår vil noen elever kunne lese, noen kunne skrive slik at andre forstår innholdet, og noen få vil fremdeles være fonologisk usikre.

Dette må bety mindre fellesundervisning og mer individuelle tilpasninger med målrettet arbeid i barnets ”nærmeste utviklingsone”. Denne individualiseringen er avgjørende for at den enkelte skal oppleve mestring, selvtillit og motivasjon.

Samspill og kommunikasjon må gjennomsyre skoledagen slik at alle naturlige situasjoner brukes til samtaler, ordforklaringer, skriving og lesing på elevenes nivå. På 2. trinn må lesing og skriving i større grad enn tidligere bli en naturlig del av alle timer uansett fag.

Hovedmål

- Eleven skal kunne lese og skrive enkle tekster
- Eleven skal videreutvikle sin språkforståelse og evne.

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Eleven skal ha nådd målene for 1. trinn.2. Kunne gjenkjenne, skrive og benevne alle bokstavene, små og store.3. Kunne lese enkle ord ved å stave seg gjennom dem.4. Kunne skrive enkle lydrette ord.5. Kunne gjenkjenne de mest alminnelige ikke-lydrette ord som jeg, og, men osv.6. Ha kjennskap til diftongene.7. Kunne dele ord i stavelser ved å klappe dem.8. Kunne dele ord i stavelser ved å prikke under vokaler og sette delestreker mellom stavelsene.9. Kunne fastholde stavelsene under skriving (opp til tre stavelser).10. Kunne skrive korte setninger.11. Kunne variere oppbyggingen av en setning på minst to måter.12. Kunne lage spørsmål til en setning.13. Kunne lese og skrive enkle tekster.14. Kunne forstå det som leses.15. Kunne bruke et situasjonsuavhengig språk.	<ul style="list-style-type: none">• Nødvendig repetisjon fra 1. trinn.• Det anbefales å lære de fleste små bokstavene innen jul. Repetere de ”vanskelige” etter jul.• Anvende både syntetisk og analytisk metode.• Lærer anbefales å føre loggbok over de bokstavene det enkelte barn behersker.• Sammenhengende skrift innføres først når det enkelte barnet automatiserer sammenhengen mellom lyd og bokstav.• Bruke verkstedsorganisering systematisk i språkoppleringen.• Ha tilgjengelig et utvalg av (lese)bøker med ulik vanskegrad.• Bruke nivåtilpasset lesebok og -lekse. (Eleven skal beherske 90-95% av teksten)• Sette av fast tid til stillelesing og høytlesing, helst daglig.• Daglig leselekse.• Drive erfaringsbasert begrepsutvikling.• Bruke egenproduserte tekster, felles og individuelt, som logg, referat osv.• Bruke skriving knyttet til funksjon, f.eks lister, beskjeder osv.• Skriving og lesing brukes vekselvis og forsterker hverandre.• Bruke mye samtale om språk og innhold.• Jobbe med innholdsforståelse, førforståelse og hypoteser.

MÅL OG TILTAK FOR 3. OG 4. TRINN

Hovedaktivitetsområdet utvides med å utforske ord i lesing og skriving.

Elevene skal nå være ferdige med den grunnleggende begynneropplæringen og vil være klare for å nytte disse kunnskapene i eget tempo.

Det er svært viktig at de elevene som fortsatt henger etter med hensyn til grunnopplæringen fanges opp og får ekstra støtte og hjelp.

Kravene til leseferdighet vil øke oppover i trinnene, og dette er kanskje den siste muligheten til å fange opp problemer mens god motivasjon fortsatt er til stede.

Kravet til leseforståelse vil øke, og arbeid med strategier for økt leseforståelse må intensiveres. Nivåforskjellen på trinnene blir tydeligere, og det blir nødvendig med sterkt fokus på tilpasset opplæring og individualisering.

Hovedtemaer

- Å kunne lese en tekst
- Å kunne utvikle leseforståelse
- Å utvikle skrift og skriftspråk
- Å utvikle studietekniske ferdigheter

Hovedmål 1

Automatisering av leseferdighet

Arbeidsmål for eleven	Anbefalte tiltak (Se også under hovedmål 2 og 3)
<ol style="list-style-type: none">1. Elevene skal ha nådd målene for 1. og 2. trinn.2. Kunne tilegne seg gode strategier for lesing av vanskelige ord.3. Kunne tilegne seg økt ordkunnskap for å utvikle mer helhetlig lesing.4. Kunne lese lette tekster relativt flytende.5. Kunne øke lesehastigheten uten at det går ut over sikkerhet og forståelse.6. Kunne lese stille, gradvis uten lyd og munnbevegelser.7. Kunne nytte ulike lesemåter som høytlesning, felleslesing og stillelesing.	<ul style="list-style-type: none">• Nødvendig repetisjon fra 1. og 2. trinn.• Benytte helhetslesning som metode. (Jfr. Jørgen Frost)• Sørg for at alt lesestoff (også leselekser) er tilpasset barnets lesenivå. (90-95% mestring.)• Bruke ulike lesemåter som høytlesning, felleslesing og stillelesing.• Daglig leselekse/høytlesning hjemme.• Sette høytlesning og stillelesing i system• Lesespill, lesekort, etc.• Tiltak for de elever som skårer nær eller under kritisk grense, for eksempel lesekurs og leseverksted.

Hovedmål 2
Leseforståelse

Arbeidsmål for elevene	Anbefalte tiltak (Se også under Hovedmål 1 og 3)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kunne bruke lesing til læring. 2. Kunne gjenfortelle en tekst. 3. Kunne stille enkle spørsmål til en tekst. 4. Gradvis kunne lese bøker uten billedstøtte. 5. Kunne variere språket og utvikle bedre ordforråd og setningskonstruksjon. 6. Kunne nyansere lesing etter leseformål. 	<ul style="list-style-type: none"> • Arbeid med førforståelse, hypoteser og oppsummering. • Daglig stillelesning på skolen i 10-20 minutter. • Lesekampanjer/leseuker /"bokorm" og andre lesefremmende tiltak på skolen. • Systematisk bruk av skolebibliotek og oppmuntring til bruk av folkebibliotek. • Forfatterbesøk. • Tiltak for de elever som skårer nær eller under kritisk grense, eksempelvis lesekurs og leseverksted.

Hovedmål 3
Utvikle skriftspråket

Arbeidsmål for elevene	Anbefalte tiltak (Se også under hovedmål 1 og 2)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Få økt skriveglede og skriveferdighet. 2. Utvikle sammenhengende skrift i sin egen takt. 3. Kunne skrive en tekst med struktur (med begynnelse, handling og avslutning). 	<ul style="list-style-type: none"> • Skrive egne bøker, fellesbøker og tekster • Systematisk arbeid med ord og ordforståelse. • Bruk av PC som skriveredskap, og egnede PC-program til øvelse. • Utdype og variere undervisningen med musikk, dans, drama, dikt, eventyr, uteskole osv.(varierte arbeidsformer i hht. lærings-stiler.)

Hovedmål 4
Utvikle studietekniske ferdigheter

Arbeidsmål for elevene	Forslag til tiltak
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kunne utføre selvstendig arbeid og vurdere egen innsats i forhold til oppsatte mål. 	<ul style="list-style-type: none"> • Formulerte læringsmål som formidles til elevene både på klassenivå og individnivå. • Gi elevene anledning til å evaluere egen innsats, f. eks. på arbeidsplaner, gjennom samtaler med lærer, logg osv. • Innføre og ta i bruk tankekart. • Oppmuntre til idémelding og ord-assosiasjoner.

MÅL OG TILTAK FOR 5. -7. TRINN/MELLOMTRINNET

Hovedaktivitetsområde: Utvikling mot å lese og skrive mer krevende tekst.

Lesing blir i større grad enn tidligere et redskap for læring.

Hovedtemaer

- Å lese innholdmessig vanskeligere tekster
- Å skrive mer krevende tekster
- Å anvende lesing og skriving for å tilegne seg kunnskaper og få opplevelser

Hovedmål 1

Fortsatt automatisering

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Kunne lese tekster tilpasset aldersnivået med stor sikkerhet og god hastighet.2. Videreutvikle elevens gjenkjenning av språklige detaljer.3. Videreutvikle språklig fleksibilitet og setningsforståelse. Kunne se hvilke ord/ledd som hører sammen og kunne flytte på disse uten å endre meningsinnholdet (syntaks).4. Videreutvikle ord- og begrepsforståelse. Utvikle et stadig mer situasjonsuavhengig språk.5. Videreutvikle elevens evne til selvkorrigerings.	<ul style="list-style-type: none">• Bruke arbeidsprøven og lesetester for å finne den enkeltes mestringsnivå og problemer.• Anvende tekster som er tilpasset eleven: * Selvstendig lesenivå hvor eleven leser med 90- 94 % sikkerhet.• Tilstrebe trygghet ved fortsatt arbeid med språklige detaljer som stavelser, sammensatte ord, morfemer (minste meningsbærende enhet), bøyning av ord, høyfrekvente ord, ikke-regelrette ord, komplekse ord m.m.• Utvide begrepsforrådet ved aktiv jobbing med synonymer, antonymer og kategorisering av ord.• Jobbe med grammatikalske strukturer og syntaks.• Nytte ulike lese måter som stillelesing, felleslesing, veiledet lesing og individ. lesing.• Igangsette tiltak, f.eks. verksted, for homogene grupper med elever som skårer lavt på testing.

For hovedmål 2 på neste side – styrke leseforståelsen – har vi valgt å legge ved en lesehuskeliste fra V. Refsdal, Bredtvet kompetansesenter.

Den er et godt eksempel på en klar og konkret oppskrift, og som vektlegger tre faser av lesingen: **FØR – IMENS – ETTER.**

Videre anbefales sterkt bøkene til Carol Santa og Liv Engen - med ideer og pedagogisk opplegg omkring læringsstrategier.

Vedlegg nr.7: Lesehuskeliste/Vigdis Refsdal, s. 44

Hovedmål 2

Fortsatt styrking av leseforståelsen

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Kunne tilegne seg innholdet i forskjellig teksttyper.2. Kunne forstå det eksplisitte innholdet (ord, setninger, struktur og sjanger).3. Kunne forstå det implisitte innholdet (det som ligger bak og mellom linjene), samt egen fortolkning og gjenskaping.4. Ha god begrepsforståelse.	<ul style="list-style-type: none">• Bruke lesetekster med tilpasset vanskegrad, også når det gjelder fagtekster.• Bruke mye samtale om innhold, språk, og detaljer (se tiltak for Hovedmål 1).• Hjelp eleven til å skape forforståelse gjennom:<ul style="list-style-type: none">* søking etter informasjon fra overskrifter, bilder, billedtekster, margnotater osv.* å aktivere egne kunnskaper og erfaringer om emnet.• Oppøve elevens evne til å forholde seg aktiv til teksten ved å<ul style="list-style-type: none">* overvåke egen forståelse.* stille dybdespørsmål.* utvikle hypoteser underveis.* oppsummere, trekke slutninger, fortolke og utprøve hypoteser.• Arbeide for at eleven både har <i>kjennskap til og forståelse av</i> begreper.• Gi muntlig oppsummering av tilegnet stoff og fortolkning av dette innen ulike sjangere.• Bruke leselogg.

Hovedmål 3

Å kunne nyansere lesingen i henhold til leseformål

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Kunne anvende forskjellige strategier til forskjellige typer tekster.2. Ha en god sjangerforståelse.3. Kunne utnytte lesingen til å tilegne seg kunnskaper.	<ul style="list-style-type: none">• Jobbe med lesehastighet tilpasset formålet.• Jobbe med ulike sjangere (se tiltak under hovedmål 2).• Jobbe med ulike forventninger til ulike tekster.• Bevisstgjøre bruken av forskjellige strategier tilpasset ulike typer tekster som:<ul style="list-style-type: none">* Skjønnlitterære tekster som krever innlevelse og medskaping.* Factiontekst (fagtekst i skjønnlitterær form som gir mulighet for identifikasjon).* Fagtekster og faktabøker som krever nøyaktig ordavkodning og aktiv søking etter mening med ord, samt god begrepsforståelse.• Kontinuerlig vurdering av elevens faglige utbytte ved lesing av fagtekster gjennom logg, kontrollerende spørsmål, skriftlige og muntlige referater osv.• Lese for yngre barn/fadderbarn.

Hovedmål 4

Kunne anvende skriftspråket hensiktsmessig ved bruk av forskjellige sjangere

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Kunne mestre en hensiktsmessig og tydelig håndskrift.2. Kunne omsette tanker, ideer, følelser og kunnskap til god skriftlig formidling.3. Kunne bruke PC til skriftlige framstillinger.	<ul style="list-style-type: none">• Sette krav til håndskriften i alle skriftlige arbeider, uansett fag.• Gi trening i å håndtere ulike sjangere skriftlig.• Jobbe prosessorientert.• Bruke tankekart og disposisjon.• Trene ulike skriftlige oppgaver med følgende progresjon i vanskegrad, avhengig av elevens nivå<ul style="list-style-type: none">* Dikteringer hvor konsentrasjonen bare gjelder å skrive nøyaktig det som er diktert.* Gjenfortellinger hvor man både skal huske og gjenfortelle.* Fri tekst som er egenprodusert og krever selvstendig trening og kreativitet.• Lære Touch-system på PC.

Hovedmål 5

Videreutvikle studietekniske ferdigheter

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Kunne tilpasse arbeidsmåten til forekjellige typer tekster2. Kunne søke og nyttiggjøre seg ulik informasjon3. Kunne anvende internett4. Kunne samarbeide	<ul style="list-style-type: none">• Gi redskaper og trening i hensiktsmessig lesing av ulike typer tekst som:<ul style="list-style-type: none">* faktalesing med vekt på detaljer* referat, trekke ut det essensielle og oppsummere* tilpasning av hastighet ut fra teksttype.• Sjekke forståelsen underveis og trene selvkorrigering• Bruke tankekart for å skape oversikt og hjelp til disposisjon• Trene på møteledelse• Trene diskusjonsteknikk, både som sender og mottaker• Ta notater og skrive referat• Loggskrivning• Bruke internet som kunnskapsformidler• Trene på å gi og motta konstruktiv kritikk, med oppfølging og veiledning av lærer• Trene samarbeidsoppgaver hvor lærer følger opp prosessen med veiledning

OVERGANG BARNESKOLE/UNGDOMSSKOLE

Overgangen mellom barne- og ungdomsskolen kan for mange elever oppleves som vanskelig. Å følge rutine for samarbeidet mellom skolene er viktig for å sikre kontinuitet og trygghet ved overgangen. Samarbeidet gjør at ungdomsskolene blir oppmerksomme på elever som trenger ekstra hjelp og støtte.

TILTAK	ANSVAR	TIDSPUNKT
Foreløpig IOP med søknad om ressurser på ungdomskolen utarbeides og sendes til ungdomsskolene.	Avgiverskole	Desember
Informasjon om elever som allerede har - eller trenger PC og / eller lydbøker på ungdomsskolen.	Spes.ped.-koordinator på barneskolen	April
Informasjon om elever som scorer lavt på lesetester og/eller nasjonale prøver - som trenger hjelp på ungdomsskolen.	Spes.ped. - koordinator på barneskolen	April
Overføringsmøter for elever med særskilte behov med barneskole, ungdomsskole, PPT og foresatte.	Avgiverskolen	Mai/juni
Overføringsmøter mellom avgiverskolene og ungdomskolen om elever med ulike vansker. Elevenes lærere, inspektør på u.skolen, spes.ped.koordinator.	Ungdomsskolen	Mai/juni og/eller aug./sept.
Samlingskjema med resultat fra læringssenterets kartleggingsprøve for trinnet sendes u. skolen.	Avgiverskole	

MÅL OG TILTAK FOR 8.-10. TRINN/UNGDOMSTRINNET

Hovedtemaer:

- Å kunne lese tekster i ulike fag og sjangrer med ulik vanskelighetsgrad.
- Å kunne skrive tekster på begge målføre med vekt på formelle rettskrivningsregler og funksjonelle skriveferdigheter.
- Å kunne bruke digitale verktøy.

Arbeid med disse ferdighetene skal prioriteres og gis spesiell oppmerksomhet i en tverrfaglig sammenheng.

Hovedmål 1. Videreutvikle leseferdighet og leseforståelse

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
1. Kunne anvende forskjellige lesestrategier til ulike typer tekster.	<ul style="list-style-type: none">• Arbeide med bevisstgjøring og strategivalg tilpasset de ulike sjangrene: Skjønnlitterære tekster, fictions-tekster, fag- og faktatekster.
2. Kunne de fire leseteknikkene - skumming, hurtiglesing, fordypingslesing, pugging	<ul style="list-style-type: none">• Trene på de forskjellige teknikkene. Jobbe med mange ulike sjangrer og tverrfaglige tekster.
3. Utvikle en god sjangerforståelse og kunnskap om sjangrenes spesifikke kjennetegn.	<ul style="list-style-type: none">• Jobbe med ulike sjangrer og tverrfaglige tekster.
4. Videreutvikle ord- og begrepsforståelse.	<ul style="list-style-type: none">• Jobbe aktivt og søke etter meningen med ord og faguttrykk, samt utvikle god begrepsforståelse.
5. Kunne utnytte egen lesing for å tilegne seg ny kunnskap.	<ul style="list-style-type: none">• Anvende og videreutvikle læringsstrategier. Vedlegg 8: Læringsstrategier, C. Santa, s. 45. Vurdere elevens faglige utbytte av lesestoff knyttet til a-plan og andre prosjekter knyttet til lesing.
6. Kunne tilnærme og tilegne seg forskjellige typer teksters innhold, oppbygging og formål.	<ul style="list-style-type: none">• Samtaler og refleksjoner om motiv, tema og budskap i ulike tekster.• Sette fokus på sammenheng mellom avsender og mottaker av tekster, og på sammenhengen mellom språk og identitet.
7. Kunne tolke og analysere ulike tekster. Forstå sammenhengen og kunne lese ”bak og mellom linjene”.	<ul style="list-style-type: none">• Ved hjelp av bl.a. prosessorientert skriving (POS) og mappevurdering, skal elevene jobbe med organisering og vurdering av eget arbeid med tekster, samt utvikle selvstendige hypoteser, stille spørsmål, lytte, oppsummere, trekke slutninger og diskutere. Se: www.norsknettsskole.no
8. Ta ansvar for egen leseprosess, og delta aktivt i den.	<ul style="list-style-type: none">• Leseregnskap• Loggskriving Vedlegg 9: Leselogg1, s. 46 Vedlegg 10 Leselogg 2, s. 47

Hovedmål 2. Videreutvikle skriftspråklig kompetanse

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Videreutvikle egen håndskrift, slik at den er lesbar og tydelig for mottakeren.2. Kunne bruke formelle rettskrivings – regler.3. Kunne bruke ordliste på begge målføre.4. Forstå grammatikkens grunnleggende betydning for språkets oppbygging og system.5. Kunne skrive en tekst med riktig valg av sjanger, med relevant oppbygging, innhold og sammenheng6. Arbeide med innholdsforståelse av tekst i alle fag.	<ul style="list-style-type: none">• Gi veiledning og øvingsopplegg til elever med behov for hjelp.• Rettskrivingskurs.• Lære å bruke ordliste som hjelpemiddel.• Opprette språklig ressursbank i begge målføre.• Intensive grammatikk-kurs i begge målføre. Se: www.nynorsk.nett.no• Sjangerskriving med vekt på skjønnlitterære tekster og sakprosaetekster. Se: www.norsknettskole.no• Bruke medier, lyd/musikk, bilde og film.• Tverrfaglig samarbeid.

Hovedmål 3. Videreutvikle muntlig fremstillingsferdighet

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
<ol style="list-style-type: none">1. Beherske ulike muntlige fremføringsformer.	<ul style="list-style-type: none">• Høytlesing/opplesing.• Intervju.• Presentasjoner – og vurdering av dem.• Samtale.• Diskusjon – uttrykke egne meninger.• Foredrag• Møteledelse• Dramatisering/rollespill.• Kunne avsløre diskriminerende og trakasserende språkbruk.

Hovedmål 4. Bruke digitale verktøy

Arbeidsmål	Anbefalte tiltak
1. Bruke tekstbehandlingsverktøy. 2. Søke etter/innhente informasjon. 3. Presentere eget arbeid. 4. Skrive rasjonelt og raskt på PC.	<ul style="list-style-type: none">• Tidsplanlegge økter med undervisning i relevant programvare. • Internett som kilde.• Lære om kildekritikk. • Tidsplanlegge økter med undervisning i relevant programvare – f.eks. PowerPoint. • Kurs i f.eks. Touch.

PLAN FOR KARTLEGGING FRA BARNEHAGE TIL 10. TRINN

God kartlegging er en forutsetning for skolens mulighet til å gi tilpasset opplæring.

Kartlegging og overvåking har vært utført noe tilfeldig og forskjellig fra skole til skole, og også delvis fra klasse til klasse. Selv om det har vært god kvalitet på mye av arbeidet rundt kartlegging, overvåking og evaluering, har dette arbeidet til nå ikke vært satt i noe fast, enhetlig system.

De siste årene har det kommet pålagte prøver på enkelte trinn. Skolene har rapporteringsplikt på disse prøvene. I tillegg har 1. og 2. klasselærere i Frogn kommune hatt opplæring i bruk av IL-basis i småskolen, og dette er nå tatt i bruk ved alle skoler.

Barnehagene har kommet i gang med opplegg for tidlig registrering av språk gjennom TRAS.

Overvåkingsplanen som følger gjøres obligatorisk for barnehage og skoler, og den gir retningslinjer for oppsummering og vurdering av resultatene.

Skolene har én person som er ansvarlig for registrering av resultatene. På kommunalt nivå registreres dataene i kommuneskjemaene.

Plan for kartlegging fra førskole til 7. trinn

Trinn	Testmaterieill	Tidspunkt
Førskolen	TRAS (tidlig registrering av språk)	Hele førskoleperioden, fram til omtrent 1. mai
1.	Ringeriksmaterialet, s 1 – 5**	Oktober/november
	IL basis, Gruppeprøven * nr 1 - 4 (5) * Individuell testing etter behov	Mai Fortløpende
2.	IL basis, Gruppeprøven * nr 5 – 8 * nr 9 – 10 * nr 11 (- 14) * Individuell testing etter behov	Høst Etter bokstavinnlæringen Mai Fortløpende
	Læringssenterets kartleggingsprøve	Februar Mai
3.	IL basis, Gruppeprøven * nr 12 - 14	Tidlig høst
	Læringssenterets kartleggingsprøve (2 hefter)	Mai
4.	Nasjonal kartleggingsprøve ***	Mars/april ***
5.	Carlstens lese- og skriveprøve	April
6.	Carlstens lese- og skriveprøve	April
7.	Læringssenterets kartleggingsprøve	September
7.	Nasjonal kartleggingsprøve ***	Februar ***

- * Tidspunktet for de forskjellige oppgavene fra IL-basis må tilpasses progresjonen og nivået til den enkelte klasse
- ** 1. klasse re-testes med Ringerikstesten i mai ved behov.
- *** Nasjonale prøver er varslet gjeninnført fra 2007. Detaljene rundt dette er ikke kjent.

Gjennomføring

Kontaktlærer og skolens spes.ped. koordinator er ansvarlige for gjennomføringen.

Evaluering

Kontaktlærer oppsummerer resultatet av kartleggingen. Kontaktlærer og spes-ped. team ved den enkelte skole gjennomgår resultatene av testene sammen og drøfter konsekvenser og tiltak.

Ved kartlegging av leseferdigheter måles resultatet ut fra antall oppgaver som er gjennomført i løpet av en viss tid. For de som leser sikkert, men samtidig er langsomme lesere, vil prøver med tidtaking være ufordelaktig. Det viktig at lærerne er oppmerksomme på dette forholdet. Det grunnleggende med all lesing, er å forstå teksten. For mye fokus på lesehastighet kan føre til at eleven lærer en uheldig lesestrategi med mye gjetting og mange slurvefeil.

Årshjul for kartlegging 1. – 7. trinn

Tidspunkt	Testmaterieell	Klassetrinn
Høst	IL basis*, Gruppeprøven nr 5 – 8 Individuell test, fortløpende etter behov	2.
September	Læringscenterets kartleggingsprøve	7.
Oktober/november	Ringerikstesten 1 – 5**	1.
Høst (hvis dette ikke er gjort våren i 2.kl)	IL basis, Gruppeprøven nr 11 – 14* Individuell test, fortløpende etter behov	3.
Etter bokstavinnlæringen	IL basis*, Gruppeprøven nr 9- 10 Individuell test, fortløpende etter behov	2.
Februar	Læringscenterets kartleggingsprøve	2.
Februar	Nasjonale kartleggingsprøve ***	7.
Mars/april	Nasjonale kartleggingsprøve ***	4.
April	Carlstens lese- og skriveprøve eller tilsv.	5.
April	Carlstens lese- og skriveprøve eller tilsv.	6.
Innen 1. mai	TRAS	Barnehager
Mai	IL basis*, Gruppeprøven nr 1 – 4 (5)	1.
Mai	Læringscenterets kartleggingsprøve IL basis*, Gruppeprøven nr 11(– 14) Individuell test, fortløpende etter behov	2.
Mai	Læringscenterets kartleggingsprøve (2 hefter)	3.

* **IL-basis**

- Tidspunktet for gjennomføringen tilpasses progresjonene og nivået til den enkelte trinn/elev.
- Nr. 11 til 14 tas tidlig høst på 3.trinn hvis den ikke er gjennomført i mai, 2.trinn.

** **Ringerikstesten**

- Elevene på 1. trinn retestes med Ringerikstesten i mai ved behov.

*** **Nasjonale prøver**

- Detaljer ikke kjent.

Plan for kartlegging 8.-10.trinn

Tidspunkt	Testmaterieil	Klassestrinn
September	Carlsten: Norsk rettskrivings - og leseprøve	8.trinn
September	Carlsten: Norsk rettskrivings- og leseprøve	9.trinn
Høst	Nasjonale prøver	10.trinn

TILTAK FOR ELEVER SOM SKÅRER NÆR ELLER UNDER KRITISK GRENSE PÅ KARTLEGGINGSPRØVER

Man regner generelt med at rundt 10 – 15 % av elevene har ulike vansker med å tilegne seg funksjonelle lese- og skriveferdigheter. Det er registrering og observasjon av elevenes leseutvikling som kan gi nøyaktig informasjon om hvilken type hjelp som må iverksettes. Hensikten med kartleggingsplanen for leseutvikling fra barnehage til 10. trinn er nettopp å få slik informasjon.

Jo tidligere problemer avdekkes i barnehage og skole, jo mer vil den systematiske hjelpen ha effekt og virke forebyggende mot senere vansker.

Lærer, skolens koordinator for spesialundervisning og skolens PPT- kontakt må vurdere om elevens vansker kommer av et spesifikt lese- og skriveproblem (dysleksi), en generell utviklingsforstyrrelse, mangelfull stimulering og oppfølging, konsentrasjonsvansker eller uheldig begynneropplæring i lesing og skriving.

Resultatene av testene på de ulike trinn gir skolen spesifikk informasjon om hvilke elever som trenger ekstra trening på ulike områder.

Følgende tiltak for 1., 2. og 3. trinn anbefales for å gi enkeltelever individuell tilpassing – som ordinære hjelpetiltak, uten at hjelpen defineres som spesialundervisning.

- Før oppstart av hjelpetiltak foretas test/leseprøve, som gjentas ved avslutning for å måle læringseffekt.
- Opplæringen er som for resten av trinnet, men med langsom progresjon og med flere repetisjoner. Se anbefalte tiltak for de enkelte trinn.
- Hjelpen gis i liten, homogen gruppe på maksimum 4 elever, og gjennomføres minst 3 ganger i uken i en periode på 8 uker om høsten og 8 uker om våren.
- I enda større grad enn ellers er det viktig med varierte arbeidsmåter og mer fordypning.
- Arbeidet i gruppen må legges opp med fast struktur med de tre arbeidsfasene **helhet – del – helhet**. (Helhetslesingsmetoden/Jørgen Frost)

Oppsummerende beskrivelse av fasene:

- o **Helhet** (lesing med støtte). Vanskegraden er valgt slik at eleven kan følge ordene når teksten blir lest høyt av en annen. Lærerstøtten gir elevene mulighet til å bruke egne avkodingsferdigheter, og også egen innsikt, selv om denne ikke er tilstrekkelig for selvstendig lesing. Eleven får en leseopplevelse før oppmerksomheten rettes mot enkeltdelene.
- o **Del** (metaspråklig innsikt). Her arbeides det med deler av teksten og analyse av detaljer som må beherskes for å oppnå funksjonell avkoding (leseflyt).
- o **Helhet** (samordning og automatisering). Teksten leses på nytt og nå med større flyt og selvstendighet. Eleven opplever mestring og erfarer at detaljtreningen gir resultater.

Tiltak for 4. – 7. trinn.

Elever med vansker på dette nivået er elever som over lang tid kan ha hatt for vanskelige lese- og fagtekster.

De kan ha lagt seg til uhensiktsmessige strategier – enten lesing med høy hastighet og mye gjetting, eller de har stoppet opp på begynnernivå med langsom fonologisk lesing.

Konsekvensene er at lesing og leserelaterte aktiviteter kan oppleves som meningsløse og lite motiverende.

Tiltakene for 4. – 7. trinn er spesialundervisning / lesekurs

Disse elevene trenger et særskilt tilrettelagt tilbud for at opplæringen i lesing og skriving skal bli tilstrekkelig individualisert.

- Elev og lærer bør gå gjennom Arbeidsprøven (dynamisk kartleggingsprøve utarbeidet på Bredtvet kompetansesenter) for å finne elevens faglige nivå på ulike områder.
- Det foretas test/leseprøve før og etter hjelpetiltak for å måle læringseffekt. Eksempler på slike tester er ”Arbeid med ord”, SL 40, SL 60 eller noen oppgaver fra Arbeidsprøven.
- Eleven deltar på intensivt lesekurs lagt opp etter de tre grunnleggende fasene i helhetslesingsmetoden – som for 1. – 3. trinn.
- Gruppestørrelse på kurset er på inntil 4 elever – aldersblandet om det er hensiktsmessig.
- Lesekurset organiseres 3 ganger i uken, helst en dobbeltime, over 8 uker om høsten og 8 uker om våren.
- Lesekurset tar i bruk varierte arbeidsmåter.
- Lese- og fagtekstene er på tilpasset nivå – med 90 – 95 % mestringsgrad. I teksten de arbeider med, skal elevene ikke møte mer enn fem ord som de ikke forstår eller ikke kan lese.

Tiltak for 8. -10. trinn – spesialundervisning / lesekurs

I tillegg til de ovenfor nevnte momentene må lesekurset på disse trinnene legge enda større vekt på elevenes involvering i egen læringsprosess. Det er viktig å aktivisere deres egen motivasjon for å lære å lese på en måte som gir forståelse og mening. Dette er elever som ikke har lært å bruke læringsstrategier og som trenger å *lære* nytten av dette.

1. Bevisst læring (metakognisjon)

Elevene må bli bevisst hvordan de leser og lærer slik at de kan sette opp et mål på hva de vil oppnå med kurset. Målet med *bevisstgjøringen* er at elevene skal lære strategier for leseforståelse og læring. Elevene kan være med å velge hvilke fagtekster som skal brukes. Når elevene må begrunne valget blir de samtidig bevisste på at det er noe de ønsker å mestre bedre. Et viktig aspekt ved dette er å få med elevene i en aktiv og *kvalitativ vurdering* av eget arbeid ved hjelp av *loggskrivning*.

2. Aktivering og bruk av elevenes forkunnskaper

I følge et konstruktivistisk læringssyn vil aktivering og bruk av *forkunnskaper* være sentralt, ikke bare når elevene skal lese, men i alle læringssituasjoner. Utgangspunktet er at *læring er en aktiv konstruksjon av egen forståelse*. Elevens forkunnskaper kan skrives opp gjerne i et *før-lesingsskjema* (Jf. VØL Carol Santa). Her kan lærer styrke elevens tro på at det de tenker og vet fra før har betydning for deres egen læring. I tillegg må lærer øke elevens leseutbytte ved å blant annet gjennomgang av sentrale begreper i teksten i forkant av lesingen.

3. **Organisering av kunnskaper og forståelse**

Når elevene aktiverer egne forkunnskaper er det viktig å rydde opp i det de vet, slik at deres kunnskaper er mest mulig oversiktlige og organisert i flere nivåer.

Elevene skal gjøres oppmerksom på forfatterens organisering av innholdet ved hjelp av selektiv understreking, stikkord og oppsummering av hovedinnholdet.

Organiseringsstrategier er en av de kognitive strategier for informasjonsbearbeiding, som er en del av leseprosessen.

4. **Ordforråd og begrepsdefinisjoner**

Leseforståelse har en klar sammenheng med hvor godt ordene i teksten forstås. Det er viktig å bevisstgjøre elevene på forskjellen på det å gjenkjenne ord i teksten, og å kunne gi en generell beskrivelse av et ord. Dersom elever skal stoppe opp i lesingen, og undersøke ord de ikke helt forstår, er de avhengig av slik språklig og metakognitiv bevissthet. *God ordforståelse gir økt sikkerhet i leseforståelse og bedre faglig innsikt.* Oppbygging av ordforråd kan gjøres med ordlister. Fullstendige begrepsdefinisjoner kan bygges opp med begrepskart.

5. **Å lage spørsmål fra tekster**

Formålet med dette er å få elevene til å arbeide grundig med lesing og tekstforståelse.

Elever kan lage spørsmål fra tekster for hverandre. Når elever lager spørsmål fra en tekst, må de både lese og forstå teksten grundig. Når elever arbeider med dette, kan det gjerne kombineres med metoder fra samarbeidslæring. Carol Santa beskriver i "Lære å lære", kapittel 4, flere metoder for å la elevene samarbeide om tekstlesing:

Høyttenkning, par-arbeid, "post - it", samtaler med idé-diskusjoner, "bare spør", FoSS og MASSE.

6. **Bevisst leseprosess**

Dette handler om å bevisstgjøre elevene om hvordan de leser og hva de kan gjøre for å forbedre lesingen sin, når de skal lese lekser, arbeide med prosjekt eller øve til prøve.

Hensikten er å styrke elevenes aktive lesing og muligheter til å bidra til sin egen læring i større grad, enn bare å lese teksten flere ganger. Ved å dele leseprosessen opp i tre faser, *før, imens og etter* er det mulig å drøfte med elevene hva de kan gjøre i de ulike fasene.

Hjelpemidler for elever på mellomtrinnet og ungdomskolen

- Lydbøker til dem som har utbytte av det.
- PC- kurs i Touch metoden, tekstbehandling og retteprogram, Lindys, C-penn og Voxit Budgie.
- God tilgang på pedagogiske programvare med fokus på leseteknikk, leseforståelse, lesehastighet og rettskrivingsprogram.

HENVISNING FOR VIDERE UTREDNING AV ALVORLIGE LESE- OG SKRIVEVANSKER/RUTINER FOR SAMARBEID MELLOM SKOLER OG PPT

SKOLENS ANSVAR:

1. – 4. trinn:

a. Kartlegging: Gjennomføre kontinuerlige kartleggingsprøver.

b. Vurdering: Drøfte resultatene med spesialpedagogisk ressursteam, som eventuelt trekker inn PP-tjenesten til anonym drøfting.

c. Tiltak: Sørge for at elever som skårer rundt og under kritisk grense får hjelp i liten gruppe.

d. Evaluering av tiltak: I løpet av **3. trinn** må skolen/spesialpedagogisk ressursteam vurdere om iverksatte tiltak har vært tilstrekkelige, eller om eleven skal henvises til PP-tjenesten for videre utredning.

e. Kartlegging: Skolen må i løpet av våren få oversikt over elever på **3. trinn** som de antar, er avhengige av spesielle tiltak (f.eks. intensive lesekurs, ekstra begreps trening, utprøving av hjelpemidler). Fra og med 4. trinn må skolen sette av ressurser til disse elevene.

f. Ved oppstart på 4. trinn: Etter samarbeidsmøte med PP-tjenesten ved oppstart på 4. trinn, har skolen følgende oppgaver ved henvisning til PP-tjenesten:

- Legge ved pedagogisk rapport. Her gis et sammendrag av tidligere lesetestresultater og en oversikt over tiltak som er utprøvd.
- Legge ved et utfylt skåringsskjema fra den obligatoriske LS-leseprøven for 3. trinn. I tillegg til skåringsresultater skal prøven vurderes ut fra faktorene:

Hvordan arbeider eleven under tidspress?

- Eleven arbeider langsomt og omstendelig.
- Eleven blir hengende fast i et problem og kommer ikke videre uten oppmuntring.
- Eleven er engstelig og usikker.
- Eleven blir lett avledet og klarer ikke å konsentrere seg.
- Eleven har lest alle svaralternativer før han/hun avgjør hvilket ord som er rett.
- Eleven arbeider for fort, slik at det blir unøyaktigheter og feil.

Type feil:

- Forveksling av bøyingsmorfemene ”-en” og ”-er”. Eleven kan lett sette kryss på **stoler** i stedet for **stolen**.
- Mange kryss på ord som er nesten like, f.eks. ”fiks” i stedet for ”fisk”.
- Svakt resultat på ordlesingsoppgaven kan være knyttet til benevningsproblemer (ordmobiliseringsproblemer).
- Legge ved individuell prøve/IL-basis: Tekst og ord 1 eller 2 avhengig av prestasjon på gruppeprøven.
- Oppdatert syn og hørselskontroll fra helsesøster.

5. – 7. trinn:

Kartlegging: Gjennomføre kontinuerlige kartleggingsprøver.

Forhåndsdrøfting: Elever som skårer rundt eller under kritisk grense på Carlsten- og LS-prøver skal alltid forhåndsdrøftes med PPT, for vurdering av henvisning.

Ved enighet om henvisning til PPT: Resultater fra screeningsprøver og prøve nr. 7 fra Arbeidsprøven (fonologisk bevissthet) legges ved.

Tiltak: Fram til ev. andre tiltak iverksettes, må skolen sørge for at disse elevene får hjelp i liten gruppe.

8. – 10. trinn:

Kartlegging: Skolen skal gjennomføre Carlstens lese- og rettskrivingsprøve i begynnelsen av skoleåret på 8. trinn.

Forhåndsdrøfting: Eleversom skårer rundt eller under kritisk grense på Carlsten-prøven, skal alltid forhåndsdrøftes med PPT for vurdering av videre henvisning og andre mulige tiltak.

Ved enighet om henvisning til PPT: Resultatene fra Carlsten-prøven og Aston Index legges ved.

PP – TJENESTENS ANSVAR:

1. - 3. trinn:

Utredning: I denne perioden meldes enkeltelever normalt ikke til PPT for spesiell utredning av lese- og skrivevansker. Det kan likevel være behov for språkutredning i enkelt-tilfeller.

Vurdering: Resultatene av kartleggingsprøvene drøftes anonymt med spesialpedagogisk ressursteam.

Veiledning: PPT veileder skolen i utforming av tilpassede tiltak for elever på 1. – 3. trinn.

4. – 7. trinn:

Utredning: Ved oppstart på 4. trinn har PP-tjenesten og spesialpedagogisk ressursteam et samarbeidsmøte. Her vurderes hvilke elever som skal utredes nærmere.

Veiledning/vurdering av tiltak: Mulige tiltak kan være spesialundervisning i form av intensive lesekurs, IOP i ett eller flere fag, og ulike hjelpemidler.

8. – 10. trinn:

Utredning: I denne perioden meldes enkeltelever normalt ikke til PPT for spesiell utredning av lese- og skrivevansker.

Veiledning/vurdering av tiltak: Mulige tiltak kan være spesialundervisning i form av intensive lesekurs, IOP i ett eller flere fag, søknad om fritak for karaktervurdering, ulike hjelpemidler og spesiell tilrettelegging av prøver og eksamen.

Vedlegg 11: Særtrekk ved elever som kan gi mistanke om lese- og skrivevansker: s. 48

DEL 3. VEDLEGG

Vedlegg 1.

Medvindsfaktorer for leseundervisningskvalitet (Jørgen Chr. Nielsen, 2001)

Medvindsfaktorer:

- Tekstens oppbygging:
 - Lydrette ord
 - Relativt korte og hyppige ord
 - Korte setninger
- Tekstens omfang:
 - Stor tekstmengde
- Elevens forutsetninger:
 - Høy fonologisk bevissthet
- Metodiske delelementer:
 - Hurtig bokstavgjennomgang
 - Arbeide med bokstav-lydforbindelser
 - Daglig arbeid med bokstaver
 - Oppøving av sikker ordgjenkjennelse
- Lærerens bakgrunn:
 - Moden alder
 - Lang erfaring
 - Deltatt på langvarige kurs
- Lærerholdning:
 - Gi inntrykk av at det er enkelt å lese
 - Lærerens tiltro til systemets kvaliteter
- Generell metodikk:
 - Arbeid med ord fra tekst
- Undervisningens innhold:
 - Begrepstrening

Vedlegg 2

Plan for samarbeid hjem/skole

GENERELL INFORMASJON OM LESING OG SKRIVING PÅ FORELDREMØTER I SMÅSKOLEN

1. Forholdet mellom informasjon vår og høst

- Det gis en grundig informasjon på høstens foreldremøte.
- Vårens foreldremøte brukes til kort repetisjon av nødvendig generell informasjon med vekt på arbeidet i vårsemesteret.

2. L 97 om norsk i småskolen

- Lytte og tale
- Lese og skrive
- Kunnskap om språk og kultur

3. Generelle råd til foresatte

- Vær støttende, ikke konfronterende. Gi oppmuntring og vis interesse, ikke fokuser på feil.
- Skap et miljø som oppmuntrer til lesing og skriving.
- Tren situasjonsuavhengig språk.
- Bruk mye tid til høytlesing
- Å utøve press på et tidlig tidspunkt kan være skadelig

4. Særtrekk ved tidlige lesere

- Det leses mye for barnet, ofte det samme om og om igjen.
- Det kommuniseres om språk. Barnet bevisstgjøres på detaljer i språket.
- Skriftspråket brukes i meningsfulle sammenhenger

5. Forholdet mellom lesing og skriving

- To sider av samme sak. Lesing og skriving forsterker hverandre.
- Skriving kommer ofte før lesing

6. Vanskegrad på lesetekster

- Leseteksten skal være tilpasset den enkelte elev, viktig at teksten er enkel nok.
- Sikkerhet og nøyaktighet må komme før hastighet.

FROGN BIBLIOTEK

- Det er mulig å invitere biblioteket på foreldremøte på 2. og/eller 3.trinn. De informerer om lesingens betydning og har med eksempler på bøker som egner seg på det aktuelle årstrinnet og for forskjellige interesser.

INFORMASJON TIL FORELDRE, forslag til innhold

1. TRINN

Aktivitet	Forslag til innhold
Foreldremøte, høst/vår	<p>Generelt Hovedvekten ligger på</p> <ul style="list-style-type: none">- Motivering- Stimulering av den språklige utvikling- Forberedende muntlige og skriftlige aktiviteter, <p>Muntlig</p> <ul style="list-style-type: none">- Språkleker- Samtaler- Mye høytlesing- Lyder/bokstavnavn <p>Skriftspråket</p> <ul style="list-style-type: none">- Lekeskriving- Felles tekstskaping- Individ. tekstskaping (lærer som sekretær)- Mest bruk av store bokstaver- Vektlegge skriftspråket som formidling og kommunikasjon <p>Video/CD</p> <ul style="list-style-type: none">- Språkverksted <p>Tester</p> <ul style="list-style-type: none">- Info om Ringeriksmateriell- Info om IL basis, første del <p>Hjemme</p> <ul style="list-style-type: none">- Høytlesing helst hver dag- Følge opp barnets interesse for bokstaver og lyder.- Være barnets sekretær- Formidle en egen interesse for lesing og skriving
Konferansetimer	<ul style="list-style-type: none">- Aktuelle punkter fra foreldremøtet tas opp igjen og knyttes til den enkelte elev.- Eventuelle testresultater og konsekvenser for det videre arbeid formidles- Arbeid med elever med ekstra ressurser vies spesiell oppmerksomhet
Tester	<ul style="list-style-type: none">- Hjemmene informeres generelt, og eventuelt spesielt om at testing finner sted. (tidspunkt)- Spesielle ”funn” og ev. tiltak formidles til og drøftes med foresatte.

2. TRINN

Aktivitet	Forslag til innhold
Foreldremøte høst/vår	<p>Besøk fra Frogn bibliotek (?)</p> <p>Generelt</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vi legger større vekt på lesing og begynnende skriving - Presenter læreverk/materiell - Minn om språk som formidling og kommunikasjon - Minn om høytlesing som svært viktig for språkutviklingen - Ulike forventninger til ulike barn. Vi utvikler oss i litt forskjellig takt. - Selvstendig lesing: Enkle tekster, eleven skal enkelt mestre minst 95 % av teksten på egen hånd. (Bredtvet) - Veiledet lesing: Skal mestre ca 85 % av teksten alene <p>Muntlig</p> <ul style="list-style-type: none"> - Legg vekt på forskjell mellom bokstavlyd og – navn. - Innføring av små bokstaver styrker leseopplæringen. Gir tilgang til flere tekster og letter oppfattelsen av ordbildet. - Gi eksempel på forskjellige type leselektse, også nivåtilpasset lesing. - Felles tekstsaking og arbeidet med denne. (Analyse; setning/ord/bokstav, individuell lesing osv) - Mye høytlesing - Samtaletrening. Fortelle, lage historier, lytte <p>Skriftlig</p> <ul style="list-style-type: none"> - Større vekt på formell bokstavkunnskap - Informer om hvordan skolen arbeider med den tekniske bokstavopplæringen - Gi eksempel på forskjellig type skrivelektse, også nivåtilpasset skriving. <p>Tester</p> <ul style="list-style-type: none"> - Info om IL basis og oppfølging av denne - Info om LS prøver. <p>Hjemme:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jevnlig høytlesing - Oppfølging av leselektser - Formidling av egeninteresse for lesing og skriving
Konferansetimer	<ul style="list-style-type: none"> - Aktuelle punkter fra foreldremøtet tas opp igjen og knyttes til den enkelte elev. - Eventuelle testresultater og konsekvenser for det videre arbeid formidles - Arbeid med elever med ekstra ressurser vies spesiell oppmerksomhet
Tester	<ul style="list-style-type: none"> - Hjemmene informeres generelt, og eventuelt spesielt, om at testing finner sted (tidspunkt). - Spesielle ”funn” og ev. tiltak formidles til og drøftes med foresatte.

3. TRINN

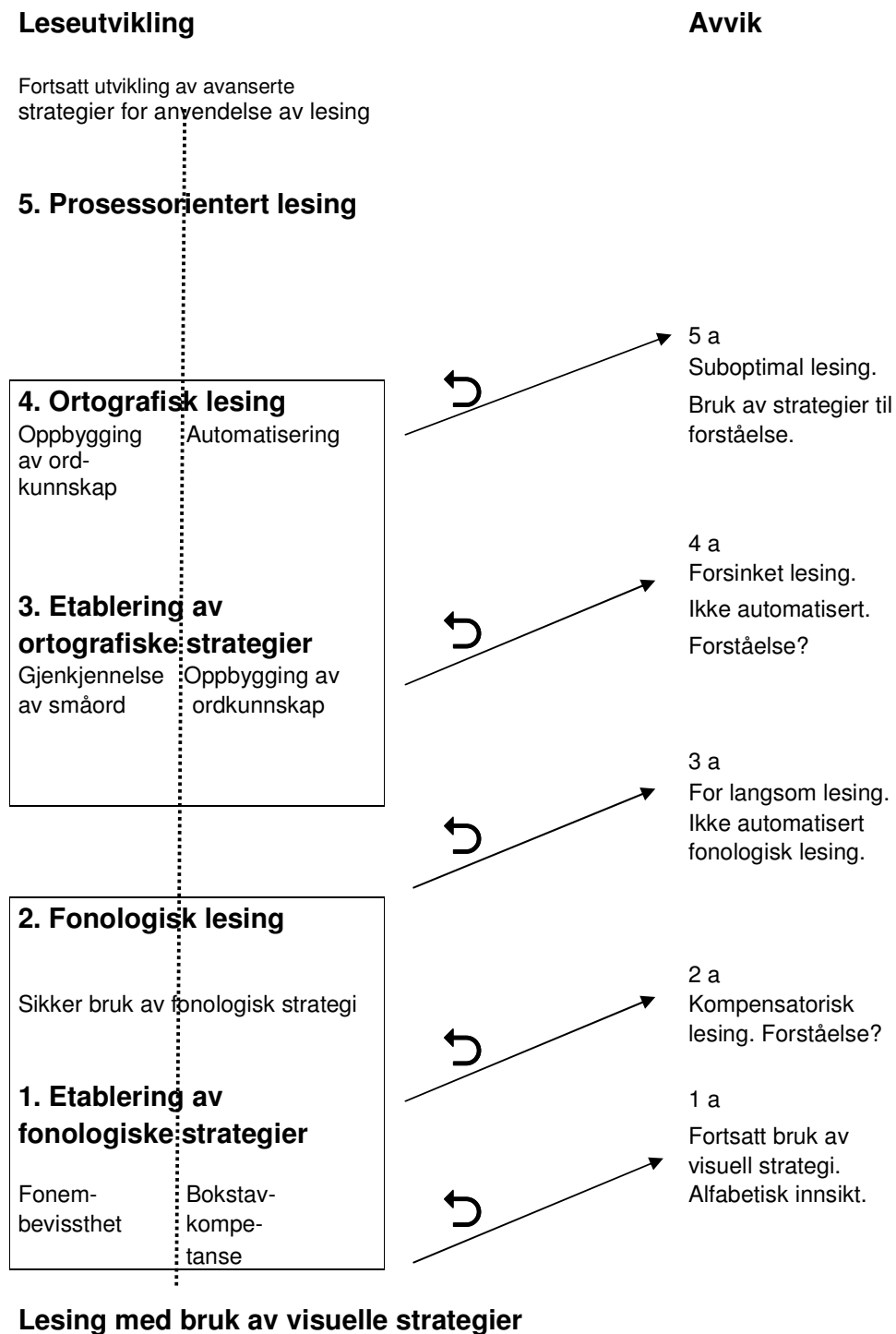
Aktivitet	Forslag til innhold
Foreldremøte høst/vår	<p>Ev. besøk fra Frogn bibliotek</p> <p>Muntlig</p> <ul style="list-style-type: none"> - Et barn som leser mye blir dyktig til å skrive og formulere seg. - Ikke glem høytlesing selv om barnet kan lese selv. Høytlesing kan presentere tekster som barnet kan strekke seg litt etter og derved utvikle språket ytteligere. - Husk leseleksen. Når barnet har lært å lese, er det viktig med mye trening. - Leseforståelsen kan være et kritisk punkt. Vær obs. på gjetting. Fokuser på nøyaktighet. - Vi vil fortsatt ha langsomme og sikre lesere fremfor raske og usikre! - Samtaletrening. Fortelle, lage historier, lytte <p>Skriftlig</p> <ul style="list-style-type: none"> - Skriftlig norsk vies spesiell oppmerksomhet - Løkkeskrift innføres når eleven er trygg på forholdet bokstav/lyd/skrifttegn. - Informer om det praktiske arbeidet med bokstaver og individuelle forventninger. - Vi motiverer til skrijving, fokuserer ikke på feil. - Situasjonsavhengig/uavhengig språk: Skriftspråket krever et situasjonsuavhengig språk. Vi oppmuntrer til å bruke ord i større grad enn kroppsspråk. - Mye lesing (stillelesing og høytlesing) virker positivt inn på skriftspråket. - Gi eksempler på forskjellige skriftlige aktiviteter <p>Tester</p> <ul style="list-style-type: none"> - Eventuelt IL basis - LS prøver <p>Hjemme:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oppfølging av lekser - Oppmuntring til egen lesing og skrijving
Konferansetimer	<ul style="list-style-type: none"> - Aktuelle punkter fra foreldremøtet tas opp igjen og knyttes til den enkelte elev. - Eventuelle testresultater og konsekvenser for det videre arbeid formidles - Arbeid med elever med ekstra ressurser vies spesiell oppmerksomhet
Tester	<ul style="list-style-type: none"> - Hjemmene informeres generelt, og eventuelt spesielt, om at testing finner sted (tidspunkt). - Spesielle "funn" og ev. tiltak formidles til og drøftes med det foresatte.

4. – 7. TRINN

Aktivitet	Forslag til innhold
Foreldremøte	<p>Muntlig</p> <ul style="list-style-type: none">- Lesetrening trengs daglig, både høytlesing og stillelesing.- Fagtekster kommer inn som en vanskeligere lesetekst som må arbeides spesielt med:<ul style="list-style-type: none">* overskrifter* bilder* ord og begreper* innholdsforståelse* mye samtale rundt teksten <p>Skriftlig</p> <ul style="list-style-type: none">- Mye fri skriving, tekstsaking<ul style="list-style-type: none">* Proessorientert skriving* Loggskriving* Referat* Andre sjangere- Etter hvert mer formaltrening, grammatikk med skriftlige øvingsoppgaver. Gi eksempler på grammatikalske emner som tas opp på det aktuelle trinnet.- Vektlegging av skriveglede! <p>Tester</p> <ul style="list-style-type: none">- Informer om tester som skal tas på det aktuelle trinnet (se overvåkingsplanen). <p>Hjemme</p> <ul style="list-style-type: none">- Følge opp lekser- Oppmuntre til bibliotekurer- Oppmuntring til høytlesing for mindre barn
Konferansetimer	<ul style="list-style-type: none">- Aktuelle punkter fra foreldremøtet tas opp igjen og knyttes til den enkelte elev.- Eventuelle testresultater og konsekvenser for det videre arbeid formidles- Arbeid med elever med ekstra ressurser vies spesiell oppmerksomhet
Tester	<ul style="list-style-type: none">- Hjemmene informeres generelt, og eventuelt spesielt, om at testing finner sted (tidspunkt).- Spesielle ”funn” og ev. tiltak formidles til og drøftes med foresatte.

Vedlegg 3

Leseutviklingsmodell/Spear-Swerling og Sternberg, 1994

Vedlegg 4

Eksempler på språkleker – fritt etter Jørgen Frost

Emne:	Forslag til leker og aktiviteter:
Lytteleker Mestringsmål: - Bli oppmerksom og nysgjerrig på lyder - Utvikle et situasjonsuavhengig språk	<ul style="list-style-type: none">• Lytte til lyder ute og inne – naturlige lyder, ”kunstige” lyder.• Innendørs – utendørs, med åpne øyne – lukkede øyne, osv.• Lage lyder. La barna gjette hva slags lyd• Lete etter noe/noen som lager lyd.• Leke leker som f.eks. ”Hunden og kjøttbeinet”.• Hviskeleker. Finne barn som hvisker navn, la et ord gå rundt i sirkelen• ”Husker du? Gi instruksjoner i bestemte rekkefølger.• Beskrivelsesleker – situasjonsuavhengig språk. Skjulte ting, overraskelsespose, følekasse
Rim og regler Mestringsmål: - Kunne 2- 3 rim utenat - Kunne rime selv	<ul style="list-style-type: none">• Si enkle rimevers sammen. Lære utenat, klappe, synge, rytme ...• Ellinger. Bruk dem der det er naturlig.• Variere rim og ellinger på ulike måter. Høyt/lavt, svakere/sterkere, et ord hver• Finne rim til bildekort• Finne flest mulig ord som rimer på det samme.• Lytte ut hvilket ord som rimer blant flere.• Fullføre setninger. ”Det var ei ku som ...”• ”Mitt skip er lastet med ...” - rimeord.• Finne gjenstander eller bildekort som rimer.• Lage rimebok
Setning og ord Mestringsmål: - Kunne begrepene setning og ord. - Kunne telle ord i en setning - Kunne uttale ord langsomt med en kontrollert artikkulasjon.	<ul style="list-style-type: none">• Lære hva en setning er. Lage egne setninger.• Dele setninger opp i ord. Finne og telle ord i setninger. Konkretiser med klosser/bildekort osv.• La barna være/si ord i setninger. Utvide til vers.• Sette sammen ord til sammensatte ord. Fot + ball = fotball Lek: ”Gjør ferdig ordet: Fot• Dele opp sammensatte ord. Fotball = fot + ball• Gjette hvilket ord som mangler i en setning. ”Jeg ... brus” ... Bruk ordklosser.• Korte og lange ord. Hvilket ord er lengst – tog eller lokomotiv....
Stavelser Mestringsmål: - Kunne begrepene setning og ord - Kunne telle ord i en setning - Kunne uttale ord langsomt med en kontrollert artikkulasjon	<ul style="list-style-type: none">• Klappe navn• Klappe navn på dyr og gjenstander• ”Kongen befaler” med rytmiske kommando-ord• Gjette ord uttrykt i stavelser. Jeg har en te-le-fon• Klappeark/klappebok

<p>Fonemer</p> <p>Mestringsmål:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunne si lyden i to- og tre-lydsord - Kunne koordinere uttalen av lyder i brikker el.l. - Kunne sette lyder sammen til to- og tre-lydsord - Kunne forstå at ord i talespråket skal passe lyd-messig med bokstaver i skriftspråket 	<ul style="list-style-type: none"> - To-lyds ordhistorie. Bruk klosser. - Lydere tolyds-ord. Finne gjenstander/bildekort. - Tilsvarende med trelyds-ord. - Kombinere rim og lydering: ål – mål... - Tilsvarende med firelyds-ord. - Rimebilder/rimegjenstander: bil – pil, is – avis – ris..... - Trekke bildekort/gjenstander opp fra kasse og lydere dem: k-a-m... - ”Lydball” - Lydere enkeltord med klosser. Sammenligne lengde. - ”Gjett hva jeg sier”. Uttale lydløst med tydelig mimikk. - Lytte ”nabolyder” i ord. - Lage ”lydbøker” med to-, tre- og firelydsord. - ”Hviskeleken” - ”Mitt skip er lastet med....” - ”Edderkoppens nett” - ”Hemmelige ting” med to, tre eller fire lyder.
--	---

Vedlegg 5
Tidsplan for språktreningsprogram/1. trinn/Jørgen Frost

Måned nr.	1 (august)	2	3	4	5	6	7	8
Lytteleker	—————	—————	-----					
Regler og rim	—————	~~~~~	~~~~~	~~~~~	-----	-----	-----	-----
Setning og ord	—————	—————	—————	~~~~~	~~~~~	-----	-----	-----
Stavelser		—————	—————	~~~~~	~~~~~	-----	-----	-----
Framlyd			—————	—————	—————	—————	~~~~~	-----
Fonemer					—————	—————	—————	-----
	—————	—————	~~~~~	-----				
	Hver dag	Nesten hver dag	Med jevne mellomrom	Av og til				

Vedlegg 6

”Børnestaving”

Timring skole i Danmark ved Annemarie Bjerre og Jesper Friis har utviklet børnestaving/skriving i samarbeid med Jørgen Frost.

Fra 1trinn starter de opp med børnestaving etter at de har lært noen lyder og små ord, to- tre-lydsord. Barna lærer hva et ord er, og at når man leser skal man begynne med å si den første lyden i ordet. Trening i å høre og bestemme forlyden er viktig.

Først blir barna fortalt hva barneskrijving er: At alle barn kan skrive; skrive de lydene de hører. De blir fortalt at ingen gjør feil, men at det ikke er sikkert at de voksne kan lese det de skriver, men barna vet selv hva de har skrevet. Barna får også vite at de etter hvert vil skrive voksenskrift.

Alle barna har et skriveunderlag med alfabetet med et bilde til; f.eks A med bilde av en ape. Dette skriveunderlaget har de snakket om, og lyttet ut første lyd i ordene.

Når de starter med skrijvingen, tar de utgangspunkt i en konkret hendelse i klassen. Klassen har en idébank med emnekort til friskrijvingen, så det blir enklere for noen barn å komme i gang. De har også ark med ulike figurer som de bruker.

Under prosessen får ikke barna hjelp til å skrive de ulike ordene, men skal skrive de lydene de hører.

På første trinn har de barneskrijving en gang pr. dag.

Under skrijvingen er barna aktive i prosessen, og de skriver ut fra sitt eget utviklingstrinn.

Erfaringen viser at skrijvingen bidrar til å utvikle barnas selvtillit, nysgjerrighet og selvstendighet, og også at barna lettere knekker lesekode ved å skrive seg inn i leseforståelse.

Elevene fortsetter med friskrijving oppover på trinnene etter samme prinsipp som på 1. trinn. I tillegg har de timer med grammatikk der de øver mer formelt på gjennomgått stoff.

Bøkene til Bjerre og Friis:

Børnestaving- hva så? ISBN 87-23-01809-7

Nej farfar! For vi børnestaver....ISBN 87-23-01240-4

Int.ad. www.bjerre-friis.dk

Børnestaving-Domino

Bøkene, videoen og skriveunderlaget kan bestilles på hjemmesiden.

Vedlegg 7
Lesehuskeliste/ Vigdis Refsdal

FØR, I MENS, ETTER:

LESE, FORSTÅ, HUSKE OG LÆRE

LESEHUSKELISTE		X
<p>FØRST</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Hva handler teksten om? ➤ Hva vet jeg om det fra før? ➤ Hvordan er teksten bygget opp? ➤ Hvorfor skal jeg lese? ➤ Hva kan jeg ”spørre” teksten om? ➤ Hva tror jeg kommer i teksten? ➤ Kan jeg bruke et skjema? 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (Lese overskrift) ➤ (Skrive det ned) ➤ (Bla i boka) ➤ (Få oversikt, finne noe, lære) ➤ (Lage spørsmål) ➤ (Å ha en forventning)) ➤ (Skrive inn det jeg vet) 	
<p>IMENS</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Hva er viktig å legge merke til.? ➤ Forstår jeg det jeg leser? ➤ Passer jeg på å lese riktig? ➤ Undersøker jeg når noe er uklart? ➤ Skriver jeg opp nye ord? ➤ Noterer jeg noe underveis? ➤ Kan jeg skrive inn i skjema hvert? 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Få med hovedinnholdet) ➤ Ord, setninger og mening) ➤ (Lese om igjen, lese nøye) ➤ (Slå opp, spørre) ➤ (Lag en liste) ➤ (Stikkord, punkter) 	
<p>ETTERPÅ</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Kan jeg lage et sammendrag av teksten? ➤ Kan jeg skrive inn i skjemaet? ➤ Hjelper skjemaet meg til å forstå og huske? ➤ Hva har jeg fått svar på? ➤ Hva har jeg lært? ➤ Kan jeg lage spørsmål til andre? 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ (Skrive) ➤ (Skrive) ➤ (Tenke) ➤ (Sjekke med spørsmålene) ➤ (Tenk og skriv) ➤ (Være ”lærer”) 	

Vedlegg 8
Læringsstrategier (Lære å lære, Carol Santa)

Om arbeidsformer og læringsstrategier gjennom aktiv lesing.

De hvite feltene i skjemaet viser når ulike læringsstrategier kan tas i bruk.

Strategi/ Klassestrinn	1.tr.	2.tr.	3.tr.	4.tr.	5.tr.	6.-10. tr.
Fortellingsstruktur						
Vurdere forfatterens håndverk/skrivestil						
Selektiv understreking						
Styrkenotat (1-2-2-2-2)						
FOSS						
Aktiverere bakgrunnskunnskap						
VØL-skjema						
Tankekart						
To-kolonnenotater						
Læringslogger						
Spoletekster						
KomTekster						
Gjenfortelle eller sammendrag						
Vurdere egen strategibruk						

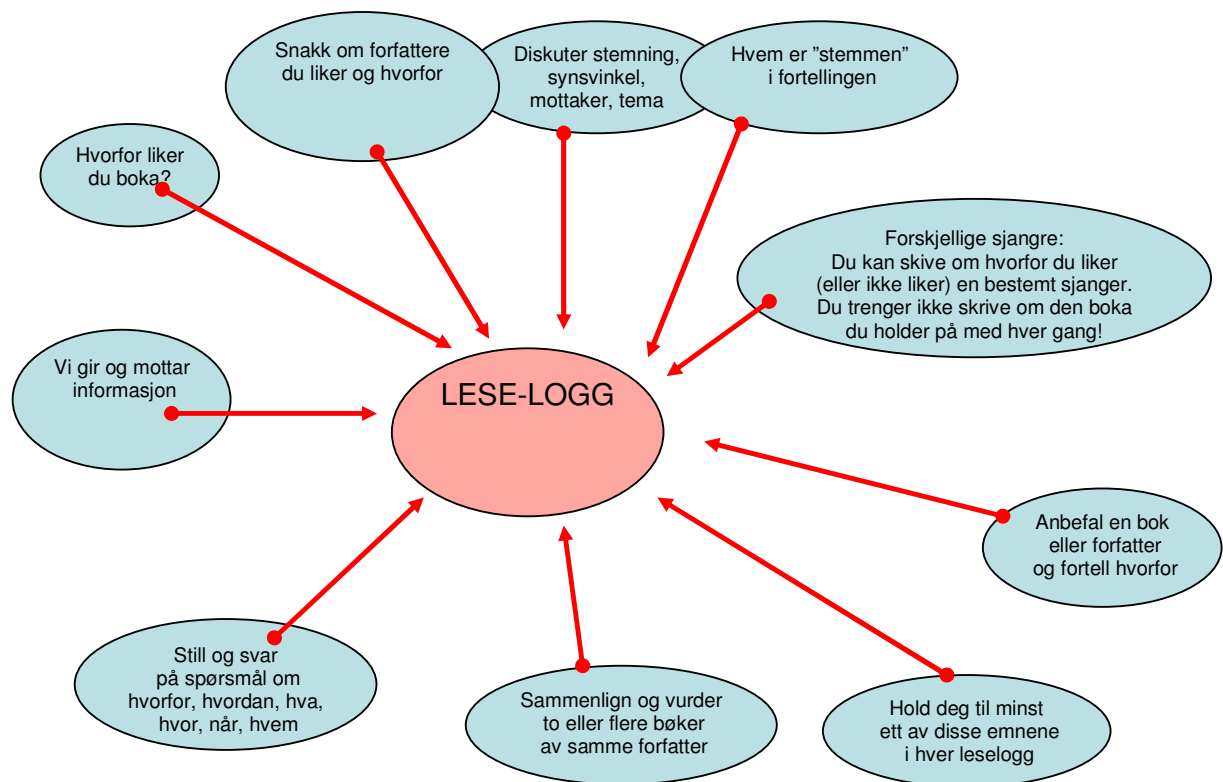
Vedlegg 9

Leselogg 1

Dette kan elevene skrive om i loggen:

1. Tema: Hva handlet boka egentlig om?
2. Skildring: Kan du se det for deg? Kan du føle? Høre? Er det for lite skildring? Er det for mange detaljer?
3. Dialog: Er samtalene naturlige? Kunne du høre stemmen til personene i boka? Var det mye direkte tale? For lite?
4. Innledning: Hvordan ble historien presentert for leserne?
5. Avslutning: På hvilken måte tok forfatteren farvel med leserne? Var du fornøyd med slutten?
6. Tilbakeblikk: Hvordan brukte forfatteren skifte i tid, og hvorfor?
7. Stemning: Var boka munter? Trist? Lo du? Gråt du? Hvorfor?
8. Miljø: Tid/sted? Når og hvor foregikk fortellingen?
9. Informasjon: Lærte du noe? Ga boka deg kunnskaper du ikke hadde fra før?
10. Personenes utvikling: Hvordan var personenes handlinger, tanker og følelser beskrevet? Virket de troverdige? Kunne leseren identifisere seg med personene og se ting med deres øyne?
11. Hovedpersonene: Hvem er hovedperson? Hva gjør nettopp disse personene til hovedpersoner?
12. Titler: Var tittelen på boka god? Treffende?
13. Troverdighet: Var innholdet realistisk? Var det slik at du trodde på det? Trodde du på personene? Angikk innholdet deg?
14. Spenning: Var innholdet slik at du hele tiden kunne gjette deg til hvordan det kom til å gå? Spenningstopp?
15. Action: Var det nok handling til å fang i interessen? For mye ytre handling? For lite vekt på personenes tanker og følelser?
16. Lengde: var boka for lang?
17. Synsvinkel: Hvem fortalte historien? Var den skrevet i første person? Tredje person? Hvorfor hadde forfatteren valgt denne synsvinkelen? Vekslet forfatteren mellom forskjellige synsvinkler? Hvorfor?
18. Språk og stil: var det god flyt i språket? Tenkte du noen gang over om enkelte avsnitt var spesielt velskrevne? Bilder? Symboler?
19. Hvordan blir en bok til?

Vedlegg 10
Leselogg 2

Vedlegg 11

Særtrekk ved elever som kan gi mistanke om lese- og skrivevansker

Særtrekk ved lesing som kan gi mistanke om lese- og skrivevansker

1. Unaturlig tempo
- svært hurtig
- svært langsomt	8. Utelater/tilføyer småord
(Tekst: De så en rev.
Lest: Da så de en rev.)
2. Liten flyt
- hakkete
- nølende	9. Bytter om/forveksler
- bokstaver som er lydlike
(d ↔ t, g ↔ k, f ↔ v, b ↔ p)
3. Utydelig uttale	- deler av ord
(sparke ↔ sprake, far ↔ fra,
visp ↔ vips)
4. Lydrett uttale
(Per tegnet en hund)	10. Vansker med enkel/dobbel konsonant
(tak ↔ takk, lete ↔ lette)
5. Gjetter ofte
- ut fra ordets form
(som → små, ni → nå, de → da)
- ut fra ordets første bokstav
(dit → da)
- ut fra bokstaver i ordet
(fikk → gikk, lukket → likte)
- ut fra ett eller flere ord i setningen
(Tekst: Revemora lukket øynene.
Lest: Revemora likte ungene)	11. Mister ofte linjen
- sier gjerne at
- linjene flyter sammen
- bokstavene går over hverandre
- bokstavene blir doble
- bokstavene legger seg på skrå
- bokstavene lyser
6. Bytter om/forveksler
- bokstaver som er formlike
(m ↔ n, d ↔ b, d ↔ p, t ↔ f)
- speilvender hele ord
(sol ↔ los, rom ↔ mor)	12. Vansker med å konsentrere seg om lesingen selv om lærer og elev jobber sammen med oppgaven
7. Utelater/tilføyer endelser
(busker ↔ busken
Revemor ↔ revemora)	13. Glemmer ord kort etter å ha lært å lese dem
	14. Ber ofte læreren lese ordet
	15. Har vansker med å forstå innholdet i det som leses
	16. Skårer lavt på leseprøver for klassetrinnet.

Særtrekk ved skriving som kan gi mistanke om lese- og skrivevansker

1. Ujevn skrift
- overstrykninger
- utydelige bokstaver
(m kan leses n eller m,
a kan leses a, u eller o)
- ordene henger ikke sammen
(al l tid, bo rdbein)	6. Utelater bokstaver
(Petter skrives Ptr)
2. Vansker med bokstavenes størrelse og form (trafiKK, SPreng)	7. Tilføyer bokstaver
Paraplystativ, frabrikk)
3. Inkonsekvens i bruk av
- mellomrom
(springervi, til bake)
- tegn
- linjer
- skråstilling
(legevakten)	8. Forveksler lydlike bokstaver
(u ↔ y, b ↔ p, g ↔ k, f ↔ v,
d ↔ t)
4. Snur
- formlike bokstaver
(d ↔ b ↔ p, t ↔ f, n ↔ u)
- ord
(lys ↔ syl, mil ↔ lim)	9. Snur deler av ord
(klatre ↔ klarte)
5. Skriver lydrett
(di jik en tur de reinet jyseli
vem eier hunen)	10. Sløyfer endelser
(elever skrives elev)
	11. Problemer med enkle/doble konsonanter
	12. Skrivingen synes svært energikrevende
	13. Gjør det dårlig på diktater/ordprøver
	14. Ved friskrivng: 30% eller mer av ordene stavet feil
	15. Skriver så lite som mulig

Særtrekk ved generell atferd som kan gi mistanke om lese- og skrivevansker

1. Må snakke høyt ved skriving	12. Har finmotoriske vansker
2. Må holde boka på en bestemt måte for å lese	13. Er anspent – stive skuldrer
3. Har mysende blikk	14. Har vansker med å uttrykke seg
4. Har nesen ned i boka	15. Virker nervøs eller engstelig i mange situasjoner
5. Leser ikke i fritiden	16. Trekker seg tilbake når ting blir vanskelige
6. Har vansker med å huske retninger, navn eller detaljer	17. Blir fort irritert, sint eller frustrert
7. Har ofte hodepine	18. Har altfor mye eller av og til altfor lite energi
8. Blir fort trett i øynene ved lesing eller TV-titting	19. Har konsentrasjonsvansker
9. Er betydelig flinkere og ivrigere i andre fag enn norsk og engelsk
- ofte fag hvor kunnskap formidles muntlig	20. Har vansker med å knytte nære vennskap
10. Har artikulatoriske vansker	21. Har humoristisk sans eller en utrolig måte å komme i klammeri med andre på
11. Har dårlig øye – hånd – koordinasjon	22. Har grovmotoriske vansker

Referanser/litteraturliste

- Lære å lære. Prosjekt Criss. C. Santa og L. Engen. Stiftelsen dysleksiforskning, 1996
- Prinsipper for god leseopplæring. Jørgen Frost. Cappelen akademisk forlag, 2003
- Lesepraksis – på teoretisk grunnlag. Jørgen Frost. Cappelen, 1999
- Gi rom for lesing! Strategi for stimulering av lese lyst og leseferdighet 2003 – 2007, UFD 2003. Publ.nr. 5-4148-B
- Lese- og skriveopplæring, veiledning L97. KUF, 1999
- Lære å lese. C. Santa. Stiftelsen dysleksiforskning, 1990
- Tale og skrift i førskolealderen. B. Hagtvatn, 2002
- Skriftspråkutvikling gjennom lek. B. Hagtvatn, 1998
- Å lære å lese og skrive/Individ i kontekst. S-A. H. Lyster. Universitetsforlaget, 1998
- Ord på nye spor – innføring i prosessorientert skrivepedagogikk. O. Dysthe, 1993
- Idéhefter for 2., 3., 5., 7. og 9. trinn, knyttet til kartleggingsprøvene. Læringscenteret
- Leseverksted. Kristin Giæver. Gyldendal Norsk Forlag A/S 1994
- Norsk språk og litteratur. Christophersen. Hageberg. Kulbranstad. Aschehoug 1994
- Ord på nye spor – prosessorientert skrivepedagogikk. Olga Dysthe 1993
- Mappevurdering i ungdomsskolen. Charlotte Bræck. Damm&Sønn. 2004
- Norsk fagdidaktikk. Hefte UIO. 2004
- Foreldrenes ABC. Liv Engen.
- Gi barnet ditt vinger. Brosjyre fra biblioteksentralen. Barn 6 – 9 år.

Nettadresser: www.norsknetskole.no

Materiell

- Lettlestserier/Gullhøj forlag
- Lettlestserier/Gahn forlag
- Lek og Les/Larsen forlag
- Snakkepakken/Riktige leker
- Språklekpermen/Jørgen Frost
- Språksprell/Valle og Elsbak/Gyldendal
- Språkverkstedet/Tingleff
- Simsalabim – vi leser!/Cappelen
- Simsalabim – vi leser mer!/Cappelen
- Arbeid med ord/Læremidler A/S

